EĞİTİMSEL KAZANIM YOLUYLA PROFESYONEL VE YÖNETİMSEL KONUMLARA ULAŞAN BİREYLERİ NEO- MARXİST VE NEO-WEBERCİ KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE ÇÖZÜMLEMEK

To Analyze Individuals with Educational Attainment Reached in Professional and Managerial Positions within the Framework of Neo-Marxist and Neo-Weberian Theories

Turhan ŞENGÖNÜL[*]

Abstract

The scientific and technological developments increase professional and managerial positions require education and knowledge in contemporary societies. The individual with a "diploma or educational attainment" can be appointed in professional and managerial positions. Neo-Marxists refer to the concentration of capital, the increased importance of management and hence the role of managers in the class structure. Managerial and professional workers use their knowledge and perform the functions of control, reproduction –necessary functions for capital in relation to labour.

Neo-Weberians point to the professionalization of work, the increased importance of formal qualifications, education, knowledge and hence the role of professionals in the class structure. The service class is used to indicate the rise of both the managerial and professional elements of the new middle class. The service class can analyse in neo-Weberian terms in that it refers to the "upper" part of the new middle class that may distinguish from deskilled white-collar places by virtue of a relatively privileged work and market situation. The individual with a "diploma" ensures more different and superior position than the others.

Keywords: Education-Knowledge, Professional and managerial positions, The middle class, Contradictory class locations, The service class.

[*] Öğr. Gör.Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Özet

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, günümüz toplumlarında eğitimi ve bilgiyi gerektiren konumları arttırmaktadır. Eğitime ya da diplomaya sahip bireyler, profesyonel ve yönetici konumlara atanabilmektedir. Neo-Marxistler, sermaye birikiminin ve yönetiminin artan önemine, yöneticilerin sınıfsal yapıdaki rolüne değinmektedir. Profesyonel ve yönetici olarak çalışanlar, bilgilerini kullanmakta, sermaye-işgücü ilişkileri temelinde gerekli olan yönetme, yeniden üretme gibi işlevleri yerine getirmektedir.

Neo-Weberciler, işin profesyonelleşmesine, eğitimin, bilginin artan önemine ve bu nedenle profesyonellerin sınıfsal yapıdaki rolüne işaret etmektedir. Hizmet sınıfı, görece olarak ayrıcalıklı iş ve piyasa durumuyla üst düzey beceriye gereksinimin duyulmadığı beyaz yakalıların yer aldığı konumlardan ayırt edilebilen yeni orta sınıfın üst kesimini göstermektedir. "Diploma"ya sahip olan bireyler, diğerlerine göre daha farklı ve üstün bir konum sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim-Bilgi, Profesyonel ve yönetici konumlar, Orta sınıf, Çelişkili sınıf yerleri, Hizmet sınıfı.

Giriş

Günümüz toplumunda eğitim kurumunun yaygınlaşması ve eğitim olanaklarının görece olarak gelişmesi sonucu üniversite öğrenimi yoluyla profesyonel meslek sahibi olan bireyler artmaktadır. Bu duruma bağlı olarak 20. yüzyıl boyunca, çağdaş kapitalist toplumların sınıf yapısının ortasında yer alan konumlar, diğer sınıf konumlarından daha çok genişlemekte ve bölünmektedir. Orta sınıfı çözümlemek, çağdaş sosyolojinin en zor konularından biri olarak kabul edilmektedir (Abercrombie & Urry, 1983: 1). Mülkiyete sahip "eski" orta sınıf ve mülkiyete sahip olmayan "yeni" orta sınıf arasında ayrım yapılmaktadır. Orta sınıf konumları, küçük burjuvazi ve beyaz yakalılar ya da işi el emeğine dayanmayan (non-manual) çalışanlar olarak adlandırılmaktadır. 'Yeni' orta sınıf, mülkiyete sahip olmayan ve üniversite öğrenimi sonucu edindiği meslek yoluyla profesyonel ve yönetimsel konumlara ulaşan bireylerden oluşmaktadır. Bu kesimler, beyaz yakalı çalışanlar olarak belirli mesleki bilgileri ya da yöneticilik işlevleri ile yaşamlarını sürdürmektedir.

Marx'a göre beyaz yakalılar, görece olarak iyi maaş alan ücretli çalışanların kesimini oluşturmaktadır. Beyaz yakalı çalışanların ücretleri, ofiste-büroda işbölümünün ilerlemesi, halk eğitiminin yaygınlaşması ve bu tür çalışanların sayısının artması nedeniyle düşmektedir (Marx, 1974: 300). Weber ise Marx'ın proleterleşme savının karşıtı bir eğilimi vurgulamaktadır. Yaygınlaşan bürokrasi, uzmanlaşmanın önemini arttırmakta ve üniversite öğrenimine ve diplomasına sahip bireyler, ofislerde-bürolarda ayrıcalıklı bir tabakayı oluşturmaktadır (Weber, 1961: 241). Marx ve Weber, beyaz yakalı çalışanların arttığını dile getirmekte, fakat bu eğilimi farklı biçimde yorumlamaktadırlar.

Marx ve Weber'in beyaz yakalılar olarak tanımlanan grupların tarihsel süreçte genişlemesine ilişkin görüşleri doğrulanmaktadır. Örneğin İngiltere'de 1911 ve 1981 yılları arasında profesyonel, yönetimsel, denetimsel, ve ofissel yerlerde beyaz yakalı çalışanlar % 14 oranının altından % 43 oranına yükselmektedir (Routh, 1987). Benzer bir değişim, Amerika Birleşik Devletlerinde olmaktadır: 1900 ve 1980 yılları arasında beyaz yakalı olarak çalışanlar yani profesyonel, yönetimsel, satış ve ofissel işgücü % 17,5 oranından % 52 oranına yükselmektedir (Gilbert & Kahl, 1987). Orta sınıfın yapısındaki bu değişim farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Marx'ın savı, ofis-büro çalışanlarının sınıfsal durumunun düşüşüyle (the declining class situation of clerical

worker) doğrulanmaktadır. Weber'in savı ise profesyonel çalışanların sınıfsal durumunun gelişmesiyle (the improving class situation of professional workers) doğrulanmaktadır (Abercrombie & Urry, 1983). Diğer bir deyişle, Marx ve Weber'in görüşleri belirli olgularla desteklenmektedir. Yeni orta sınıf, el emeğine dayalı olmayan (non-manual) ve üst düzey beceri gerektirmeyen (deskilled) işlerde rutin biçimde çalışan beyaz yakalılar kesimi ve üst düzey beceriye sahip uzmanlaşmış kesim (enskilled specialist) olarak iki ayrı gruba ayrılmaktadır.

Üniversite öğrenimi sonucu edindiği mesleği yoluyla profesyonel ve yönetimsel konumlarda yer alan bireyler, toplumda beyaz yakalılar, hizmet sınıfı (the service class) ya da orta sınıf olarak tanımlanabilmektedir. Dahrendorf'a göre sermaye ve emeğin ayrımlaşması (decomposition), modern endüstri toplumunda yeni bir tabaka ortaya çıkarmaktadır. Orta sınıfta yer aldığı varsayılan maaşlı olarak çalışan bireylerin konumları ve meslekleri çeşitlilik göstermektedir. Postane memurları kadar üst düzey yöneticiler, pazar danışmanları kadar doktorlar, yazıcı sekreterler kadar başbakanlar orta sınıf üyesi olarak kabul edilmektedir. Orta sınıf olarak tanımlanan maaşlı biçimde çalışan bireyler, prestij ve gelir ölçütleri bakımından çok varlıklı ve çok yoksul arasında toplumsal tabakalaşma sisteminde orta yerlerde görülmektedir. Oysa çatışma kuramı, orta sınıfın tarihsel süreçte işçi sınıfı ya da burjuvazi içerisinde yer alacağını ileri sürmektedir (Dahrendorf, 1969: 51-52). Dahrendorf, Marx'tan beri ortaya çıkan toplumsal gelişmelerin sonucu olarak sermaye mülkiyeti ve sermaye yönetiminin birbirinden ayrıldığını ve yeni orta sınıfın farklılaşmış olarak doğduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda yeni orta sınıf konumlarında yer alan bireyler, bir sınıf olarak görülmemekte ve maaş karşılığı çalışan bürokratlar ve beyaz yakalılar olarak tanımlanmaktadır. Bu grupların artması ve genişlemesi, 20. yüzyılın tarihsel gelişiminin en çarpıcı özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Maaşlı olarak çalışan beyaz yakalılar, endüstriyel işçiler gibi mülkiyet ve otorite-yetki sahibi değildir. Endüstri işçilerinden daha fazla para kazanmalarına ve daha yüksek prestijleriyle gururlanmalarına karşın, beyaz yakalıların sınıf konumları ücretli işçilerin sınıf konumuna benzemektedir (Dahrendorf, 1969: 55-56).

Proleterleşmeye ilişkin tartışmalar sürmektedir. Emburjuvazileşme, batı toplumlarında sınıf sisteminin öldüğünü ileri

süren toplum kuramları üretmekte, proleterleşme kuramı ise gelişmiş endüstri toplumlardaki ekonomik sorunların, işsizler, marjinal işçiler, bağımlı bireyler yarattığını ve standartlaşmış ve otomatik üretimin örgütsel zorunlulukları ile tehdit edilen geleneksel beceri ve nitelikleri yok olmuş bir çalışan işçi sınıfını ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Belirli iş tiplerinin proleterleştiği savı ve yakından ilişkili bir başka yorum belirli mesleklerin, sözde niteliksizleşmesi (Crompton & Jones, 1984) ile ilgilidir. Bu teze göre yapı içinde görünüşte proleter olmayan yerler, yani rutin memur ve yönetici konumlarında çalışan bireylerin sahip olduğu yerler, temelde tamamen rutinleşmiş görevlerin yapılmasını kapsamakta ve bu nedenle niteliksiz el emeği ile çalışan işçilerin yaptığı işlerden, içerik bakımından farklı olmayan işleri yaratmaktadır. Bu argümanlar, sınıf yerlerinin özelliklerine dikkat çekmektedir (Marshall, 1997: 126-127). Lockwood, sosyo-ekonomik bir grup olan ve sayıları giderek artan ve konumu daha düşük olan, işi el emeğine dayanmayan çalışan kitlenin (mass of lower non-manual) ya da beyaz yakalıların anlatıldığı "Kara Gocuklu Çalışanlar" (The Blackcoated Worker) adlı yapıtında hem Marx'ın hem Weber'in çözümlemelerine değinmektedir (Lockwood, 1958; 1989: 218). Lockwood, ofis-büro işleri ile ilişkili meslekler üzerinde odaklanmakta ve sınıf konumunun üç faktörü kapsadığını ileri sürmektedir: (1) Piyasa durumu, yani gelir kaynağı ve büyüklüğü, iş güvenliği düzeyi ve yukarı doğru mesleksel sosyal hareketlilik fırsatı, (2) İş durumu, yani bireyin, işbölümündeki konumu bakımından içinde bulunduğu sosyal ilişkiler grubu, (3) Statü durumu ya da bireyin, genel olarak toplumdaki prestij hiyerarşisindeki konumu. Bu üç alana dayalı deneyimler, sınıf bilincinin temel belirleyicileri olarak görülmektedir (Lockwood, 1989: 15, 16). Lockwood, neo-Weberci çerçevede belirli meslekleri "sınıf yapısı" içindeki yerlerine yerleştirmekte (Crompton, 1998: 38, 39) ve beyaz yakalıların proleterleştikleri savına ilişkin neo-Marxist görüşlere karşı bulgular ortaya çıkarmaktadır. Lockwood'a göre iş, piyasa ve statü durumları ayrımı temelinde ofis-büro işi, modernleşme ve bürokratikleşme ortamı içerisinde olmasına karşın, el emeği ile çalışan işçilerle karşılaşıldığında ofis çalışanları, görece olarak otoriteye-yetkiye, daha iyi maaşa ve terfi beklentilerine daha yakın ve daha iyi bir statüye sahiptir. Ofis-büro çalışanları, el emeğiyle çalışan işçiler gibi mülkiyete sahip olmama, toplumda ve iş yaşamında proleterleşme gibi ölçütler bakımından benzer koşullarda yer almasına karşın, sınıf ve statü yapısında daha üst bir

konumda yer almaktadır. Bu nedenle çalışanlara ilişkin proleterleşme savı tümüyle doğrulanmamaktadır (Lockwood, 1989: 211). Ofis-büro çalışanlarının modernleşme ve makineleşme sonucu yaygın bir düşüş (degradation) yaşadığına ilişkin görüş, çok fazla destek bulmamaktadır. Yeni teknolojinin etkileri üzerinde yapılan çok ayrıntılı araştırmalara ve durum çalışmalarına (case study) göre beceriye duyulan gereksinim artmaktadır (Lockwood, 1989: 250). Goldthorpe İngiltere'de beyaz yakalılara ilişkin proleterleşme savının, işçi sınıfının burjuvazileşmesi kadar şüpheli olabileceğini ileri sürerek Lockwood'un bu görüşünü desteklemektedir (Goldthorpe, 1972: 355).

20. yüzyılda toplumlarda ortaya çıkan değişimler çerçevesinde günümüz kapitalizminde eğitim-bilgi düzeyi ölçütüne dayalı orta sınıf konumları tartışılmaktadır. Marx ve Weber arasındaki farklılıklar ve benzerlikler temelinde sınıf toplumunun dinamiğini göz önünde bulundurarak, neo-Marxist ve neo-Weberci kuramcıların geliştirdiği görüşler açıklanmaktadır.

A. Neo-Marxist Yaklaşımla Orta Sınıf - Beyaz Yakalılar Çözümlemesi

Neo-Marxist kuramcılar, orta sınıf konumları ya da beyaz yakalıları çözümlemektedir. Neo-Marxist bir kuramcı olarak kabul edilen Erik Olin Wright'a göre Marxçı sınıf kavramı, dört temel yapısal özellik çerçevesinde belirlenmektedir: (1) Sınıflar, ilişkiseldir, (2) Sınıf ilişkileri, karşıt çıkarlara dayalı olarak çatışma ve uzlaşmaz bir nitelik göstermektedir. (3) Karşıt çıkarlara dayalı çatışmalı ve uzlaşmaz ilişkiler (antagonism), sömürü içinde köklenmekte ve ortaya çıkmaktadır. (4) Sömürü, toplumsal üretim ilişkilerine dayanmaktadır. Toplumsal ilişkilerle özellikle diğer sınıflarla ilişkisi bakımından tanımlanan sınıfların dereceli özellikleri vardır. Kapitalistler zengindir, işçiler ise yoksuldur. Dereceli (gradation) tanımlanan sınıf kavramında sınıflar, kesin bir ilişki içerisindeki yerleri ile değil, bazı özelliklerinin örneğin gelir, statü, eğitim gibi özelliklerinin niceliksel derecesi ile birbirinden ayrılmaktadır (Wright, 2000: 34-35). Wright'a göre karşıt ve çatışmalı çıkarlar, "sömürü" ilişkisini yansıtmaktadır. Sömürü, bir sınıfın zenginliği ile diğer sınıfın yoksulluğu arasında nedensel bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Kapitalistler zengindir, çünkü kapitalistler, işçilerle olan sınıfsal ilişkileri sayesinde, işçiler tarafından üretilen bir artı

değeri elde etmektedir. İşçiler, sömürünün yokluğunda daha az çalışmakta ya da daha çok tüketmektedir. Sınıflar arasındaki karşıtlıklar, çelişkiler ve uzlaşmazlıklar, ekonomik sömürü tarafından yapılandırılan çıkarlar temelinde görülmektedir.

Wright, sadece burjuvaziden ve proletaryadan oluşan bir sınıf haritası ile kapitalist toplumların sınıf yapısının tam olarak açıklanamadığını ileri sürmektedir. Son yıllarda "orta sınıf"ın niteliğini kuramlaştırma sorununa önemli bir özen gösterilmekte ve işçi sınıfını belirlemek için "orta sınıf" kavramsal olarak açığa çıkarılmaktadır. İşçi sınıfını, el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) çalışan maaşlı sınıftan ayırt eden kavramsal ölçütler belirlenmekte ve bu ölçütlere dayalı olarak işçi sınıfından ayırt edilen maaşlıların yerlerinin kavramsal durumları tanımlanmaktadır. Wright'a göre sınıf kavramı ile ilgili tartışmalarda dört alternatif çözüm türü vardır: (1) Toplum, kutupsal sınıf kavramı ile açıklanmakta ve kapitalist toplumlar, gerçekten kutupsal olarak nitelendirilmektedir. (2) Proleter olmayan (non-proletarian) ve burjuva olmayan (non-bourgeois) konumlar, genel olarak "yeni" küçük burjuvazi ya da daha az özenli bir ifadeyle "yeni orta sınıf" biçiminde tanımlanmakta ve küçük burjuvazinin bir parçası olarak görülmektedir. (3) Proleter olmayan ve burjuva olmayan yerler, bazen "profesyonel-yönetimsel sınıf" ve bazen basitçe "yeni sınıf" olarak tanımlanmaktadır. (4) Proleter olmayan ve burjuva olmayan konumlar, basitçe "orta katmanlar" yani belirli bir sınıf içinde olmayan sosyal konumlar olarak adlandırılmaktadır (Wright, 2000: 38).

Toplumda sınıf kavramıyla kutuplaşmayı vurgulayan yaklaşıma göre kapitalist toplumlarda işçi sınıfı konumuna ve kapitalist sınıfı konumuna uygun düşmeyen yerler, yalnızca bir "görünüm" olmakta ve "esas" olarak bu yeni konumların tümü, işçi sınıfının bir parçası olmaktadır. Çoğunlukla, profesyonel ve yönetimsel maaşlılar, proletaryanın ayrıcalıklı bir katmanını oluşturmaktadır. Profesyonel ve yönetimsel maaşlıların varlığı ve yaygınlaşması, kapitalizmin temel sınıf haritasında belirli bir değişime yol açmamaktadır. Yöneticiler ve profesyonel olarak çalışanlar, diğer tüm işçiler gibi, kendi üretim araçlarına sahip değildir ve dolayısıyla, yaşamak için emek güçlerini satmak zorundadır. Bireyler, kapitalist ilişkiler bağlamında sömürülmekte ve bu nedenle bu koşullar, bireyleri işçi olarak tanımlamak için yeterlidir. Hisse hakları ya da benzeri bir yolla şirketin bir kısmına sahip olan üst yöneticiler istisna olmak üzere tüm maaşlılar, işçi sınıfının

bir parçasıdır. Wright, kutuplaşmayı vurgulayan görüşleri eleştirmektedir: "Tüm maaşlı bireyleri işçi sınıfı olarak tanımlayan yaklaşım, sınıf oluşumunu, sınıf bilinçliliğini ve sınıf mücadelesini açıklamak için tatmin edici yapısal bir temelin nasıl oluştuğunu gösterememektedir. Üst yöneticiler, genellikle sınıf mücadelelerinde burjuvaziden çok, endüstriyel işçilerin tarafını tutmamakta ve desteklememektedir. Maaşlılarla ilgili olarak işçi sınıfının ölçütlerini belirlemek yoluyla homojen bir kategori yaratılamamaktadır" (Wright, 2000: 38-39).

Wright'a göre Marxçılar, son tartışmalarda "orta sınıf"ı küçük burjuvazinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Orta sınıf konumları, bireylerin bilgilerini, becerilerini, yeteneklerini ya da "insan sermayesi"ni kapsamakta ve bu durum, onları özel ve maddi üretim araçları sahibi geleneksel küçük burjuvazinin konumuna yakın bir sermaye ile toplumsal ilişki içine yerleştirmektedir. Orta sınıfı, küçük burjuvazinin bir parçası olarak sınıflandıran kuramcılara göre "üretken olmayan işgücü" (unproductive labour) yani artı-değer üretmeyen emek, bankalardaki memurlar vb gibi maaşlılar kategorisi ile ilgilidir. Bu çalışanların maaşları, üretken işçiler tarafından yaratılan artık-değerin bir bölümüyle ödenmekte ve dolayısıyla sömürü ilişkileri içinde işçilerden farklı bir konumu işgal etmektedir. Nicos Poulantzas, üretken olduklarında bile denetimsel konumlarda yer alan işgücünün ve zihinsel emeğin, işçi sınıfı dışında olduğunu belirtmekte ve "üretken olmayan işgücü" çözümlemesine çeşitli siyasi ve ideolojik ölçütler eklemektedir. İşçi sınıfından olmayan bu maaşlılar, kesinlikle burjuvazi değildir. Çünkü kendi üretim araçlarına sahip değildir ve hiçbir üretim aracını kontrol edememektedir. Poulantzas, bu maaşlı konumları, iki nedenden dolayı küçük burjuvazi sınıfına yerleştirmektedir: (a) Maaşlı bireyler, küçük burjuvazi gibi bireyselcilik ve işçi sınıfına karşı düşmanlık vb ideolojik eğilimlere sahiptir. (b) Maaşlı konumlardaki yeni küçük burjuvazi, sınıf çelişkilerinde proletarya ve burjuvazi arasında yer almaktadır (Wright, 2000: 39-40). Burris'in belirttiği gibi Poulantzas (1975), işçi sınıfını, yeni küçük burjuvazi olarak adlandırılan yeni orta sınıftan ayırt etmektedir. Sınıf konumunu tanımlayan temel ekonomik ölçütü, üretken ve üretken olmayan işgücü (unproductive labour) arasındaki ayrım olarak görmekte ve politik, ideolojik ilişkiler temelinde sınıfı tanımlayan ölçütü belirlemektedir. Politik ve ideolojik ilişkilerle sömürü sürdürülmekte, egemenlik ya da baskı (domination), kapitalist kuruluşlardaki (interprets)

denetim, kontrol ve otorite ilişkileri yoluyla işgücünün teknik eşgüdümü (koordinasyonu) ve işçiler üzerinde kapitalist baskı (domination) biçiminde gerçekleşmektedir. Bu durum, yöneticileri ve denetimcileri, işçi sınıfıyla düşmancıl bir ilişki içine yerleştirmektedir. İdeolojik düzeyde temel sınıf ilişkisi, zihin gücü ile çalışan ve el emeği ile çalışan işgücü arasındaki ayrım olarak görülmekte ve bu ayrım, işçileri üretimin "gizli (secret) bilgisi"nin dışına bırakarak onların sermayeye boyun eğmelerini güçlendirmektedir. İdeolojik egemenlik (domination) ilişkisinin taşıyıcısı olarak profesyoneller, teknisyenler ve diğer zihin güçleri ile çalışanlar, yönetici ve denetimcilerle birlikte, yeni küçük burjuvazinin bir parçası olarak sınıflandırılmaktadır (Burris, 1987: 80-81). Burris'in vurguladığı gibi Carchedi (1977) ise ücretlileri ve maaşlıları, kollektif biçimde işçilerin işlevi ile sermayenin global işlevi temelinde işçi sınıfı ve yeni orta sınıf olarak tanımlamaktadır. Kollektif olarak işçiler, karmaşık işbölümü süreci içinde kullanım-değerleri yaratmakta, sermayenin global işlevlerinde, görevlerinde çalışan yönetici profesyoneller ise teknik üretim koşulu olarak kabul edilen ve artı değerin edinilmesi için temel olarak görülen yönetme işleviyle, çalışan bireylerin denetimini, kontrolünü ve gözetimini yapmaktadır. İşçiler ve yeni orta sınıf, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmamaları bakımından benzerlik göstermektedir. Fakat yeni orta sınıf, sermayenin global işlevine çeşitli derecelerde katılmaları ve denetim otoritesine sahip olmaları bakımından işçi sınıfından ayrılmaktadır (Burris, 1987: 80-81).

Wright, "yeni küçük burjuvazi" ve "kutuplaşma" kavramlarının bazı ortak sorunları içerdiğini dile getirmektedir: "Üretken olmayan (unproductive labour) ya da denetimsel konumlarda yer alan ve zihinsel emeğiyle maaş kazananlar, sekreterler, profesyoneller, yöneticiler, kamuda el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) çalışanlar, satıcılar vb gibi çeşitli kategoriler, sınıf oluşumu, sınıf bilinçliliği ve sınıf mücadelesi bakımından homojen özellikler göstermemektedir: "Bu bireylerin neden ortak sınıfın üyeleri olarak görülmeleri gerektiğini anlamak güçtür. Birçok durumda üretken olmayan (unproductive labour) maaşlıların çıkarı, endüstriyel işçilerin çıkarlarıyla benzeşmekte ve birbirinden ayırt edilememekte ya da en azından, "yeni küçük burjuvazi"nin üyelerinin çıkarlarıyla karşılaştırıldığında, endüstri işçilerinin çıkarlarına çok daha yakın olmaktadır. "Üretken olmayan" olarak tanımlanan bu çalışanlar, işçi sınıfının dışında var olduğu kabul edilse bile bu grup üyeleri, küçük burjuvaziye olan hayranlıkları yanında

sınıfları, "üretim ilişkileri içinde" belirleyen ölçütten sapma eğilimi göstermektedir. Toplumsal üretim ilişkileri kavramının anlamı genişletildiğinde bile bankada "üretici olmayan" belirli bir hizmetli ya da kendi işini yapan bir fırıncı, toplumsal üretim ilişkileri içinde aynı yeri işgal etmemektedir. Sömürünün, toplumsal üretim örgütünde köklendiğine ve sınıfların genel üretim ilişkileri ile belirlendiğine ilişkin açıklamalara yeterli biçimde uymamaktadır" (Wright, 2000: 40).

"Orta sınıf" sorunu ile ilgili olarak, hem "sınıf kutuplaşması" hem de "yeni küçük burjuvazi" çözümlerinin getirdiği tatminsizlik sonucu bazı Marxçılar, proleter olmayan ve burjuva olmayan konumları, başlı başına "yeni bir sınıf" olarak görmektedir. Gouldner, bu yeni sınıfı, temel olarak "kültürel sermaye"ye sahip olması bakımından belirlemekte ve "kültürel" burjuvazi olarak tanımlamaktadır. Kültürel sermaye, satılabilmekte ve dolayısıyla sahibine "gelir" getirmekte ya da ekonomik üretime katkıları nedeniyle meşru biçimde gelir hakları getiren bilgi ve beceri anlamında kullanılmaktadır. Yeni sınıf içindeki kategorilerin bazıları, kapitalist şirketlerdeki yönetim konumlarında yer almakta ve işçileri doğrudan kontrol etmekte ve büyük olasılıkla yatırımları denetlemektedir. Yeni sınıf varsayılan diğer bazı kategoriler ise kapitalist şirketlerde yönetimsel hiyerarşinin dışında, üstleri tarafından kendilerine verilen belirli sorunlar üzerinde uğraşan teknik çalışanları, uzmanları ve profesyonelleri kapsamaktadır. Wright'a göre eğitim ve uzmanlık bakımından ortak bazı kültürel özelliklere sahip olmakla birlikte, bu konumların üretim ilişkileri içinde ortak bir yer işgal ettikleri, ortak sömürü çıkarlarını paylaştıkları ve dolayısıyla genel sınıf kuramında belirtilen ölçütlere göre yeni bir sınıf oluşturdukları söylenemez (Wright, 2000: 41).

Dördüncü alternatif çözüm önerisinde orta sınıfları, belirli sınıf kavramlarından herhangi birine dönüştürmek yerine, burjuvazi-proletarya ikilemesine uymayan konumlar, basitçe "orta tabakalar" olarak nitelendirilmektedir. Bu konumlar, temel sınıf ilişkisinin dışında var oldukları kabul edildiği için orta "sınıf" değil, orta "tabaka" biçiminde nitelendirilmekte ve sınıf mücadelesinde burjuvazinin ya da proletaryanın tarafını tutmaya zorlandıkları için diğer bir toplumsal kategoriden daha çok "orta tabaka" olarak tanımlanmaktadır. Wright'a göre orta tabakalar olarak tanımlanan kategorilerin, genellikle kapitalist toplumun temel sınıflarının "dışında" olduğu görüşü tatmin edici değildir. Bu konumların çoğu, doğrudan üretimle ilgili olmakta ve doğrudan üretim sistemi

içindeki egemenlik (domination) ve sömürü ilişkileri ile yapılandırılmaktadır. Bu konumlar, sınıf oluşturmasalar bile sınıf nitelikleri göstermekte ve bu sınıf nitelikleri "tabaka" tanımı ile yok edilmektedir (Wright, 2000: 42).

Wright, sınıf kavramı tartışmalarında ileri sürülen dört alternatif çözüm önerisini yeterli bulmamakta ve "orta sınıf"ı kavramsal olarak belirlemeye ilişkin yeni bir çözümü olanaklı görmektedir. Konumları belirli bir sınıfla ya da tutarlı bir sınıf niteliği ile tanımlamak yerine, bazı konumların çoklu bir sınıf niteliğine sahip olduğunu göstermektedir. Bazı konumlar, aynı anda birden çok sınıfta olabilmektedir. Bu konumları, "sınıf ilişkilerindeki çelişkili yerler" olarak kavramlaştırmaktadır. Temel sınıf ilişkisinin kendisi, "çelişkili" olduğu için işçilerle, kapitalistlerin ilişkileri, en "çelişkili yer"dir. Kapitalizmin temel sınıf ilişkisi çerçevesinde işçilerle ve kapitalistlerin çelişkili çıkarları, olasılıksal değil, temel olarak karşıt çıkarları oluşturmaktadır. Çelişkili yerler, yapısal olarak çelişkili çıkarların her iki tarafını almaları bakımından tamamen çelişkilidir. Bu konumların "çelişkili" olarak tanımlanması, kapitalist sınıf ilişkilerinin temel çelişkisini inkar etmemektedir. Çelişkili yerler, temel çelişkiden türemektedir (Wright, 2000: 43-44). Bu yeni kavram, Wright'ın gelir eşitsizliği araştırmasında sınıf yerlerini işlerleştirmek amacıyla kullanılmaktadır. İlk projede sınıfları işlerleştirmek için (1) bireyin kendi işine sahip olup olmadığı belirlenmekte, (2) bireyin diğerlerinin emeğini denetleyip denetlemediği araştırılmaktadır: Kapitalistler, kendi işine sahip ve işçileri kontrol eden olarak tanımlanmaktadır. Kapitalistler, az sayıdadır. İşçiler, astları olmayan çalışan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Küçük burjuvazi ise astları olmayan ve kendi işini yapanlar olarak görülmektedir.

Wright'a göre ilk çelişkili yerler, aynı zamanda hem burjuvazi hem de proleter olarak tanımlanabilen yönetici konumlarıdır. Yönetici konumlarında farklı derecelerde ve farklı türlerde kontrol etme yetkisine sahip denetimciler ve üst yöneticiler bulunmaktadır: "Yöneticiler, çalışan bireylere ne yapmaları gerektiğini söylemeleri, yanlış yapılan işlerde çalışanları cezalandırmaları ve çeşitli yollarla üretim süreciyle ilgili merkezi kararlara doğrudan katılmaları bakımından burjuvazi konumunda yer almaktadır. Bununla birlikte yöneticiler, kendilerine söylenenleri yaptığından, işverenleri tarafından kovulabileceklerinden ve üretimin kaynak akışı üzerinde temel bir kontrolleri olmamaları yani sermaye varlıklarına sahip olmamaları bakımından proleterdir.

Yöneticiler, egemenlik (domination) konumları açısından işçilerle-çalışanlarla olan ilişkilerinde burjuvazi konumunda iken, kapitalistlerle karışlaştırıldıklarında işçi sınıfı konumunda yer almaktadır" (Wright, 2000: 44-45). Wright, bir diğer çelişkili yeri tanımlamaktadır: Burjuvazi ile küçük burjuvaziyi birleştiren yer... Bu yer, küçük işverenlerle tanımlanmaktadır. Üretim araçları sahibi, aynı anda hem kendi işini yapan doğrudan bir üretici, dolayısıyla küçük burjuvazi, hem de maaş dağıtan bir işveren, dolayısıyla kapitalist sınıf konumu olarak nitelendirilmektedir (Wright, 2000: 47).

Wright, diğerlerinin emeklerini kontrol etmeyen ve işçi sınıfı kavramına uymayan konumların olduğunu, kapitalistlerin şirketlerinde ve kamu kesiminde çalışan çeşitli teknik ve profesyonel mesleklere sahip bireylerin genellikle "orta sınıf" olarak görüldüğünü söylemektedir. Bu mesleklerde çalışan bireyler, diğerlerini kontrol etme yetkisine ve gücüne sahip değildir. Üretim araçlarının sahibi olarak kapitalistler, yatırımları, maddi üretim araçlarını ve işçileri kontrol etmektedirler. İşçiler ise üretim araçlarına sahip değildir. Bu nedenle yatırımları ve maddi üretim araçlarını kontrol etmemektedir. İşçiler, kontrol edilmekte, otoritenin ya da gücün etkisi altında kalmaktadırlar. Üç ölçütün çeşitli bileşimlerine dayalı olarak yönetici türleri belirlenmektedir. Wright'a göre bir konumun parayı, maddi üretim araçlarını ve emeği ya tümüyle kontrol etmesi ya da tümüyle kontrol etmemesi doğru değildir. Konumlar, karmaşık bir egemenlik (domination) ilişkileri hiyerarşisi biçiminde yapılandırıldıkları için farklı derecelerde kontrol etme yetkisine sahiptir ve farklı derecelerde kontrol edilme durumuyla karşılaşmaktadır. Bazı denetimciler, astlara sadece uyarıda bulunabilmekte, diğer bazı denetimciler, astları işten atabilmekte, bunun yanında bazı denetimciler, yalnızca astlarını değil, otorite hiyerarşisini kontrol edebilmektedir. Bazı yöneticiler, üretim süreçlerinin yalnızca günlük işlerliği üzerinde kararlar verirken, bazıları, kullanılacak teknoloji türleri üzerindeki temel kararları verebilmektedirler. Sermaye ve işgücü arasındaki çelişkili yer konusunu uygun bir şekilde belirlemek için bu tür kontrol "düzeyleri" gerekmektedir (Wright, 2000: 45-46). "Çelişkili yerler" kavramı, sınıf ölçütlerinin karmaşık nitelikteki oluşumuna yol açmaktadır. Wright'a göre parayı, üretim araçlarını ve işçileri kontrol etmek bakımından hiç, en az, kısmi ve tam olarak çeşitli "kontrol etme" düzeyleri vardır. Parayı, üretim araçlarını ve işgücünü kontrol etmek bakımından kapitalistlerin ve işçilerin konumu tam olarak kutuplaşmaktadır. Yöneticiler, bu boyutların

tümünü değil de bazılarını tam ve kısmi biçimde kontrol etmekle birlikte para ve üretim araçları üzerinde hiçbir kontrolleri yoktur. Usta ya da denetimciler, el emeğine dayalı becerisiz ve niteliksiz işgücünü kontrol etmektedir. Yöneticilerin ve denetimcilerin, işçiler ya da işgücü üzerinde kısmi ya da en az düzeyde bir kontrol etme yetkileri vardır.

Braverman'a göre tekelci kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte şirketlerde çeşitli birimler gelişmekte ve üretim süreçlerinden-işlemlerinden ayrılmakta ve böylece etkinliklerini ve işlevlerini memur-ofis (clerical) işleriyle sürdürmeye başlamaktadır. Şirket topluluklarında malların alımıyla ve satımıyla ilişkili ticari amaçlar, dağıtım (stoklama, paketleme ve taşıma) işlerini, satış işlerini ve memur (clerical) işlerini ortaya çıkarmaktadır. Şirketlerde memur işleri ve memur çalıştırma eğilimi artmaktadır. Şirketlerde yönetim ofisi, bölümler arasında en önemlisi olmakta ve diğer ofisleri yönetmektedir. Ofisler, üretimle ilgili işleri, etkinlikleri düzenlemek ve örgütlemek amacıyla ortaya çıkmaktadır. Ofislerin birimlerinde tüm malların ve hizmetlerin yapımı ve satışı düzenlenmektedir. Bu bakımdan ofisler, aynı çatı altında üretimle ilgili iş süreçlerini-işlemlerini düzenleyen ve örgütleyen tamamlayıcı bir rolü yerine getirmektedir (Braverman,1998: 207-208).

Braverman, işgücünün alımının-satımının işçi sınıfının oluşumu ve varlığı için temel bir öğe olduğunu ileri sürmektedir: "İşçi sınıfı ile ilgili olarak böyle bir tanımlama, toplumsal üretim ilişkilerini, otoriteye ve sömürüye baş eğme (subordination) ilişkilerini göstermektedir. Örneğin, büyük anonim şirketlerde (corporation) yöneticiler, o şirketler tarafından işe alınmakta ve kapitalistlerin fabrikalarını yönetmektedirler. Bu durum, modern toplumda kapitalist yönetime verilmiş olan yapıyı ve niteliği göstermektedir. Yöneticiler, yüksek yönetimsel konumları, kişisel yatırım portföyleri, bağımsız karar verebilme yetkileri, işbölümü ve işgücü süreci hiyerarşisindeki mevkileri, genel olarak kapitalistlerin oluşturduğu kitle içindeki konumları ve benzeri özellikleri nedeniyle endüstrinin yöneticileridir. Yöneticiler, sermaye için "profesyonel" olarak hareket etmekte, sermayeye hizmet etmekte ve işgücünü yöneten, koordine eden kesimi oluşturmaktadır. Anonim şirketlerde üretim işçileri, memurlar (clerks) ya da hizmetliler aynı biçimde maaş almaktadır. Kiralanan işgücü, birbirinden farklı yerlerde kullanılmaktadır (1) Sermaye, ücret karşılığında işçileri kiralamakta ve işçiler dış yönlendirmelerle görevini yapmakta ve artık değer yaratma yoluyla kapitalistlerin sahip olduğu sermaye birikimini arttırmaktadır. (2)

Sermaye, kapitalist sınıf içerisindeki seçim süreci yoluyla, görev başında kendisini temsil etmek üzere ve işçi kitlesinin emeklerini denetlemek ve örgütlemek için bir yönetimsel personel seçmektedir. İşçiler ve yöneticiler arasında belirgin farklar görülmektedir. Fakat bu iki kesim arasında, bir yanda işçinin, diğer yanda ise yöneticinin özelliklerini paylaşan çeşitli ara kategoriler vardır. Yönetim bölümündeki konumların dereceleri temel olarak otorite bakımından ifade edilirken, personel konumlarındaki dereceler, teknik uzmanlık düzeyleri ile biçimlenmektedir. Kapitalist şirketlerdeki orta düzeylerin otorite ve uzmanlığı, sorumluluk dağılımı gerektirmektedir. Yöneticilerin ve uzmanların ücret düzeyleri görece biçimde yüksek olabilmektedir. Yöneticilerin, uzmanların ve memurların maaşları, emek güçlerinin karşılığı olarak verilmekte ve aynı zamanda şirkette üretilen artı değerler yoluyla sağlanan kârların ve kazançların bir bölümüyle ödenmektedir. Bu bakımdan yöneticiler, şirketin başarılarından ve başarısızlıklarından sorumlu tutulmaktadırlar. Yöneticiler, çalışan bireyleri işe alma ve işten çıkarma haklarına ve diğer bazı yetkilere sahip olabilmektedirler" (Braverman, 1998: 280-281).

Orta düzey konumlarda yer alan yönetici ve teknik çalışanlar, farklılaşabilmektedirler: "Üretim sürecini tasarlayan mühendisler, en üst düzeyde şirket yönetimine katılabilmekte ve altlarında uzanan hiyerarşide arada ustabaşları, her türden küçük yöneticiler ve en azından yüzeysel ve sınırlı bir iş özerkliğine sahip olduğu varsayılan teknik uzmanlar yer almaktadır. Şirketlerin dışında ise devlet, eğitim ve sağlık kuruluşlarında bu konumlar ve hiyerarşiler, iş süreçlerine özgü biçimde oluşturulmaktadır" (Braverman, 1998: 281). Braverman'a göre orta konumlarda yer alan bireyler, konumunun işlevine, uzmanlaşmasına ve özelliğine bağlı olarak belirli bilgilere ve otoriteye, yetkiye sahiptir. İş ve çalışma alanına özgü bilgilerin ve yetkilerin uygulanması yoluyla üretim makineleri çalışmakta, dağıtım ve yönetim etkinlikleri yürütülmektedir. Orta konumlar, üst yönetimin altında yer almaktadır: "Orta konumlarda yer alan bireylerin çalışma koşulları, üst yönetimin sorumlu ve bağlı ikinci derece memurlara, bilginin kontrolünü, toplanmasını ve uygulanmasını sağlayan işgücüne duyduğu gereksinimlerine göre ve yönetimin beklentileriyle uyumlu çalışan insanlar yaratma isteğine göre biçimlenmektedir. Çalışma yaşamında hiyerarşideki yerlerine dayalı olarak üst yöneticiler, işçilerin çalıştığı kötü koşulların dışında kalma ayrıcalığına ve özellikle görece biçimde daha yüksek bir maaşa sahip

olabilmektedir. Birçok kuramcı bu grubu, "yeni orta sınıf" olarak adlandırmaktadır. Eski orta sınıfın, ne kapitalist sınıf ne de işçi sınıfı özelliklerine sahip olmaması nedeniyle kutupsal sınıf yapısının dışında yer aldığı varsayılmakta ve sermaye birikim sürecinde doğrudan rol oynamadığı ileri sürülmektedir. Yeni orta sınıf ise orta konumunu, sermaye arttırma sürecinin dışında olduğu için değil, bu sürecin bir parçası olarak her iki tarafta birden yer alması nedeniyle sağlamaktadır. Yeni orta sınıf, hem kapitalist ayrıcalıklardan ve avantajlardan yararlanmakta, hem de çeşitli işçi koşullarında yer almaktadır. Yeni orta sınıfın yaptıkları işlerin toplumsal biçimi, üretim ilişkilerindeki gerçek konumları ve aldıkları emirlere uyma koşulları, sahip oldukları mesleklerde kendini göstermektedir Tasarımcı ve teknisyenler, mühendisler ve muhasebeciler, hemşire ve öğretmenler ve çeşitli düzeylerde yer alan denetimciler, ustabaşları ve küçük yöneticiler vb. bireyler işgücü piyasalarının özelliklerini ve koşullarını yansıtmakta ve bu mesleklerde proleterleşme, kendini bu çalışanların bilinçliliği ile ifade etmektedir. İşgüçlerini satan çalışanlar, rollerinin güvensizliklerini (insecurities) ve işyerinde kontrol edilme, mekanik olarak örgütlenme gibi olumsuz yönleri hissederek, var olan ayrıcalıklara karşın, genel olarak "yabancılaşma" olarak adlandırılan ve işçi sınıfının alışkanlığı haline gelmiş olan ayrımlaşma belirtilerini fark etmeye başlamaktadır" (Braverman, 1998: 281-282).

Neo-Marxist kuram, yöneticileri, aynı anda hem burjuvazi konumunda yer alan birey olarak hem de proleter olarak belirlemekte, teknik ve profesyonel konumları ise genellikle aynı anda hem küçük burjuva olarak hem de proleter olarak tanımlamaktadır: "Teknik ve profesyonel konumlarda yer alan bireyler, üretim araçlarına sahip olmamaları, maaş için işgüçlerini satmak zorunda kalmaları ve çalışma yaşamında sermaye sahibi kapitalistler tarafından kontrol edilmeleri nedeniyle proleterdir. Fakat teknik ve profesyonel konumlarda yer alan bireyler aynı zamanda küçük burjuvazidir. Çünkü, üretim içerisinde kendi emek süreçleri üzerinde kontrolleri vardır. Kişinin kendi emek süreci üzerindeki etkili kontrolü, kişinin ne ürettiği ve bunu nasıl ürettiği konusunda kontrole sahip olma, fakat diğer insanların ne üretmesi ve nasıl üretmesi gerektiği yönündeki emirlerinden, yönlendirmelerinden ve baskılarından yoksun olma anlamına gelmektedir. Bireyin kendi emeği üzerinde kontrole sahip olması yönündeki bu açıklama, araştırmacı bilim insanlarının, bazı tasarımcıların, öğretmenlerin ve çeşitli teknik ve

profesyonel konumların durumunu tanımlamaktadır" (Wright, 2000: 47). Wright, sınıfları ve çelişkili sınıf yerlerini, kendine mal etme (appropriation)-sömürü ve egemenlik (domination) ilişkileri içerisindeki konumlarla tanımlamaktadır. Küçük burjuvazi için uygun ölçüt belirlendiğinde yarı-özerk çalışanlar kategorisinin özellikleri tanımlanmaktadır. Örneğin, basit mal üretimi içerisinde kendine ait işyerinde çalışan birey sahip olduğu emeğinin ürününü kendine mal etmektedir. Basit mal üretimi içerisinde egemenlik ilişkileri, kendini kontrol etme (bireylerin iş-çalışma sürecinde kendini yönetmesi) olarak tanımlanmaktadır. Kendini yönetme (self-direction), sahip olduğu düşüncelerini işinde-çalışmasında uygulaması ya da geleneksel Marxist dilde "düşünme ve uygulama birliği" anlamına gelmektedir. Yarı-özerk çalışanlar, emeğin ürününü kendine ayırmayan ve mal etmeyen bir konumla tanımlanmakta, (onlar, kapitalistler tarafından sömürülmekte), fakat iş-çalışma içerisinde kendini yönetme (self-direction) anlamında tanımlanmaktadır (Wright, 2000: 51).

Wright, yönetici konumları, proletaryanın ve burjuvanın sınıf yerlerini birleştiren ilişkisel özellikler olarak görmektedir. Marxist sava göre kapitalistlerin ve çalışanların (workers) çıkarları, özünde karşıt ve çatışmaktadır. Yöneticilerin çıkarları, içsel biçimde tutarsız olarak tanımlanmaktadır. Bu tutarsızlığın sistematik niteliği, çelişki olarak belirlenmektedir. Yarı-özerk çalışanlar, içsel biçimde tutarsız çıkarlara sahip bireyler olarak tanımlanmakta ve heterojen olmaktan çok çelişkili çıkarlara sahiptir: "Sınıf yerlerinin proletarya kutbuyla yaratılan çıkarlarla, küçük burjuva kutubuyla yaratılan çıkarları çelişmektedir. Büyük olasılıkla küçük burjuva kutbu, iş-çalışma sürecindeki özerkliği koruma yönündeki çıkarları tanımlamaktadır. İş-çalışma sürecindeki özerkliğin avantajı, çalışan sınıfın (working-class) çıkarları ile çelişen nesnel çıkarlarla tanımlanmaktadır. Çalışanlar, iş sürecini kollektif olarak kontrol etme yönünde çıkarlara sahiptir. Bu durum, yarı-özerk çalışanların bireyselleşen özerkliklerine karşıt olarak kabul edilmektedir. Fakat bu, iş süreci üzerindeki kollektif kontrolün, kişinin kendi işi üzerindeki önemli bireysel kontrol alanlarıyla karşıt ya da çelişmek zorunda olmaması nedeniyle, tatmin edici bir yanıt değildir" (Wright, 2000: 52). Wright'a göre benzer bir sorun, küçük işverenin, küçük burjuva ve kapitalist sınıfları birleştiren çelişkili yeri ile ilgili olarak vardır. Büyük kapitalistler, küçük işverenlerle rekabet ettiğinde küçük işverenlerin bu büyük kapitalistlerle çatışan belirli çıkarları olmakla

birlikte, mutlaka karşıt nitelikte belirli bir temel çıkarlarının var olduğu kesin değildir. Büyük şirketler dünyasında başarılı bir şekilde rekabet ederlerken çeşitli ikilemlerle karşılaşabilmektedir. Fakat bu durum, içsel olarak çelişkili temel çıkarları olduğu anlamına gelmemektedir. Sınıf ilişkileri içerisindeki çelişkili yerler "ikili" ya da heterojen yerler olabilmektedir (Wright, 2000: 53).

Wright, özerkliğin küçük burjuvanın niteliği olarak kabul edilmesine ilişkin görüşleri eleştirmektedir: "Özerklik, küçük burjuvazinin sınıf ilişkilerinin bir özelliği olarak tanımlandığında belirli iş ortamlarında özerkliğin niteliği, görece olarak istikrarsızlaşmakta, belirsizleşmekte ve empirik anomalilere yol açmaktadır. Özerkliğin küçük burjuvanın bir niteliği olarak tanımlanması, genellikle küçük burjuvanın "düşünme ve uygulama birliği"ni gerçekleştirebilen bağımsız doğrudan üreticiler biçimindeki oldukça romantik imajına dayanmaktadır. Özerkliğe sahip, kendine ait işyerinde çalışan zanaatçılar, el sanatçıları, esnaflar, çiftçiler vb bağımsız üreticiler ile özerkliğe sahip olmayan ücretli proleter işgücü arasında karşıtlık yoktur. Bir yanda kendine ait işyerinde çalışan küçük burjuva üreticiler, nasıl üretecekleri ya da bazı durumlarda ne üretecekleri konusunda çok az seçeneğe sahiptir. Tercihleri, kapitalist girişimlerle yapılan uzun süreli sözleşmelerle, kredi kurumlarıyla, piyasalarla vb. ile sınırlanmaktadır. Diğer yandan kendine ait işyerinde çalışan küçük burjuvanın, birçok fabrika ortamlarında üretim işlerinin sürekli "rutin olmayan" biçimde uygulanmak zorunda olan bilginin atölye temelinde biriktirilen bilginin geniş alanına ağırlıklı olarak bağlılığını sürdürdüğünden beri modern kapitalist firmalarda çalışanlardan kavramsal olarak ayrılması abartılmaktadır. Bu nedenle "özerklik", "küçük burjuva" özelliği taşımamaktadır" (Wright, 2000: 53-54). Wright, küçük burjuvayı, belirli varlıklara, - toprağa, araçlara, birçok makinelere, belki bazı durumlarda bilgilere, becerilere ya da eğitime sahip ve kendine ait işyerinde çalışma anlamında tanımlamakta, fakat bu durumun, "iş özerkliği" anlamına gelmediğini belirtmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında, iş-çalışma özerkliğinin küçük burjuvazinin bir niteliği olarak kabul edilmesinin problematik olduğunu dile getirmektedir. Wright'a göre yarı-özerk çalışanlar kategorisi, yüksek özerk zanaatçı ücretliler (highly autonomous craft wage-earners) ve profesyonel-teknik ücretliler (professional-technical wage-earner) olarak iki farklı konumu içermektedir. Yüksek özerk zanaatçı ücretlileri, tarihsel olarak modern zanaat çalışanlarından

önce bağımsız zanaatçı olduğundan beri küçük burjuvazi ve proletarya sınıfının bir kombinezonu olarak düşünmek akla uygundur. Araştırmacı bir bilim insanı, bir üniversite profesörü, bir endüstri mühendisi ya da bir avukat, basit mal üretimi ve kapitalist üretim biçimi koşullarında küçük burjuva niteliğinin öğelerine sahiptir. Bürokratik olarak örgütlenen çağdaş kuruluşlarda var olduğu kabul edilen özerklik, basit mal üretiminin parçası olarak görülmemekte, fakat küçük burjuvazi ve proletaryanın kombinezonu olarak yarı-özerk sınıf yerleri biçiminde tanımlanmaktadır. Wright, bir sınıf ölçütü olarak yarı-özerkliğin yapısal biçimde eksik belirlendiğini belirtmekte ve iş ortamlarının özelliğine bağlı olarak belirli sonuçları göstermektedir. "Örneğin bir bilim insanı tarafından yeteneksiz ve başarısız olarak nitelendirilen bir araştırma teknisyeni, ona sorumluluk verilmeyen, tembel bir bilim insanının görevli olduğu ve araştırma teknisyenlerine büyük bir nezaket ve karar verme şansının doğduğu bir laboratuara atanabilir. İkinci işte teknisyen büyük olasılıkla yarı özerk olarak sınıflandırılırken, ilk konumda proleterleşen kişi olarak görülmektedir. İşteki-çalışmadaki böyle bir değişim, teknisyen konumunun sınıf niteliğindeki değişim olarak mı görülmelidir? İlk konum tamamen çalışan sınıf (working class) iken, sonraki konum küçük burjuvazi midir? Sınıf kavramı, toplumsal üretim ilişkilerindeki yerlerin özelliklerini yapısal olarak belirlemeli ve istikrarlı biçimde göstermelidir. En azından belirli bir işteki-çalışmadaki özerkliğin niteliğine bağlı olarak, özerkliğin bir sınıf ölçütü olduğuna ilişkin sav zayıf kalmaktadır" (Wright, 2000: 54). Wright'a göre sınıf ölçütü olarak özerklik, gözlemsel-deneysel araştırmaları içeren kavramlar konusunda birçok anomalilere yol açmaktadır: "Örneğin özerklik, kişinin ne ürettiği ve nasıl ürettiği üzerindeki kontrolü olarak tanımlandığında işçi olarak çalışan ve görevlerini yerine getiren birçok okul hademelerinin, uçak pilotlarından daha özerk hale gelmesi olasılığı doğmaktadır. Özerkliğin sınıf için temel bir ölçüt olarak görülmesi gerektiği iddiası, sorunlu durumunu göstermektedir" (Wright, 2000: 55).

Wright, yönetimsel konumları, proleterlerin ve burjuvazinin sınıf yerlerini birleştiren bir özellikte tanımlamakta, işçilerin ve kapitalistlerin çıkarlarını ise temel olarak düşmancıl görmektedir. Yöneticilerin çıkarlarını, içsel bakımdan tutarsız ve çelişkili olarak nitelendirmektedir. Çelişkili yerler kavramı, Marxçı sınıf kavramının yeniden formülasyonu olmaktadır. Sınıf ve sömürü arasındaki ilişki kabul edilmektedir. Wright'a göre uygulamada sınıf ilişkilerindeki çelişkili yerler kavramı,

sömürüden çok "egemenlik" (domination) ilişkilerine dayanmaktadır. Sömürüsel referanslar sınıf yapıları çözümlemesinin yapısal bir unsuru olmaktan çok, sınıflar tartışmasının bir arka plan kavramı olarak işlev görmektedir. Örneğin yöneticiler, temel olarak çelişkili bir yer olarak tanımlanmaktadır. Çünkü aynı zamanda hem egemen hem de egemenlik altındadır. Egemenlik ilişkileri, aynı zamanda "yarı özerk çalışanların" emek sürecinde özgür yönelimli olmaları bakımından hem küçük burjuvazi hem de proleter olan yerlerin, sınıf özelliğini tanımlamak bakımından belirleyicidir. Çünkü "özerklik" egemenlikle (domination) ilişkili bir koşulu tanımlamaktadır. Sınıf kavramının temeline, sömürünün yerine egemenliği (domination) yerleştirmeye yönelik bu eğilim, sınıf yapısının diğer birçok yeni-Marxçı kavramlaştırmalarında bulunmaktadır. Wright'a göre sömürü kavramını vurgulamak günah değil, bir erdemdir. Egemenlik (domination)-merkezli sınıf kavramına yönelme, sınıf yerleri ile hedefsel çıkarlar arasındaki bağlantıyı zayıflatmaktadır. Egemenlik kavramı, kendi başına, aktörlerin belirli bir spesifik çıkarları olduğunu göstermemektedir. Anne-baba, küçük çocukları üzerinde egemenlik kurmakta, fakat bu durum, anne-babanın ve çocukların, temel olarak karşıt çıkarları olduğu anlamına gelmemektedir. Bu çıkarları, düşmancıl yapacak şey, anne-babanın çocuklarla olan ilişkisinin aynı zamanda sömürüsel olmasıdır. Sömürü, bir dizi karşıt maddi ve ekonomik çıkarlar temelinde gerçekleşmektedir (Wright, 2000: 56).

Wright, sömürüyü ekonomik olarak ezici biçimde bir sınıfın diğer bir sınıfın emek gücünün ürünlerine el koyma olarak tanımlamakta (Wright, 2000: 77) ve üretim araçlarına sahip olmayanların örgütsel konumu ve bilgileri, becerileri temelinde sömürüldüğünü söylemektedir (Edgell, 1993: 20). Wright, sınıf ilişkilerinde sömürüyü açıklayabilmek için Marx'ın çözümlemesine "oyun - kuramsal ilkeler" uygulayan John Roemer'in çalışmasını geliştirmektedir. Roemer'in temel stratejisini şu biçimde özetlemektedir: "Bu yaklaşım, üretim örgütünü bir "oyun" olarak ele almakta ve farklı sömürü sistemlerini karşılaştırmaktadır. Bu oyundaki oyuncular, üretim yapmak ve belirli kurallara dayalı olarak gelir yaratmak için kullandıkları çeşitli üretim varlıklarına örneğin vasıf-nitelik ya da sermaye gibi kaynaklara sahiptir. Sömürüyü çözümlemek amacıyla benimsenen temel strateji olarak belirli oyuncu koalisyonlarının farklı bir oyun oynamak için belirli işlemler-süreçler altında bu oyundan çekilmeleri durumunda daha iyi duruma gelip gelmeyecekleri sorulmakta

ve araştırılmaktadır. Bir grup, ilk oyundan çekilip alternatif bir oyuna katılma yoluyla daha iyi duruma geldiğinde (ve önceki partner de doğal olarak daha kötü duruma gelmektedir), ilk oyunun koşullarında sömürünün gerçekleştiği söylenebilir" (Wright, 2000: 68). Wright'a göre toplumda bireylerin ya da ailelerin gelir ve tüketim düzeylerinde eşitsizlikler vardır. Sömürü kavramı, bu tür eşitsizliklerin çözümlenmesi yoluyla ortaya çıkarılmaktadır. Roemer, zenginin refahı, fakirin yoksulluğuna dayalı ise zenginin yoksulu sömürdüğünü ileri sürmektedir. Zenginler, başkalarının yoksulluğu pahasına zengin olmaktadır. Sömüren sınıfın geliri, sömürülen sınıf tarafından üretilen emekten gelmektedir. Sömürülenin yoksulluğu ile sömürenin zenginliği arasında doğrudan bir neden-sonuç bağlantısı vardır. Zengin, diğerinin yoksulluğu pahasına çıkar sağlamaktadır (Wright, 2000: 64-65).

Wright, ilk sınıf haritasını yeniden düzenlemekte ve ikinci versiyon olarak yeni bir sınıf haritası oluşturmaktadır. İlk olarak kapitalizmdeki temel ve birincil sınıflar arası sorun olan üretim araçlarına sahip bireylerle üretim araçlarına sahip olmayan bireyler arasındaki ayırımı önemli görmekte ve bu nedenle mal-mülkiyet sahibi bireyleri, çalışan ya da işveren olarak tanımlamaktadır. İkinci olarak her sınıfın kendi içindeki farklılaşmayı belirtmektedir. İkinci ayırım, mal-mülkiyet sahibi olmayan bireylerin örgütsel konumuna ve eğitim diplomasına, bilgi düzeyine bağlı olarak yapılmaktadır. Böylece 12 sınıf ortaya çıkmaktadır. Burjuvazi ve küçük burjuvazi tüm sınıflar, mal-mülkiyet sahibi olmayan sınıf bölümünde yer almaktadır.

Şekil 1 Wright'ın sınıf şeması (birincil ve temel versiyon)

<table>
<tr><td>BURJUVAZİ</td><td>Küçük işveren</td><td rowspan="3">KÜÇÜK BURJUVAZİ</td></tr>
<tr><td>Yöneticiler ve denetimciler</td><td></td></tr>
<tr><td>PROLETYERYA</td><td>Yarı-özerk çalışanlar</td></tr>
</table>

Kaynak: Wright, 1976: 27.

Şekil 2 Wright'ın sınıf şeması (İkinci versiyon)

<table>
<tr><td colspan="2">Üretim araçlarının sahipleri</td><td colspan="3">Ücretli çalışanlar</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Yeterli sermayeye sahip ve kendisi çalışmayan, ücretli işçi çalıştıran</td><td>1.Burjuvazi</td><td>4.Uzman yöneticiler</td><td>7.Orta düzeyde eğitimli (yarı-vasıflı) yöneticiler</td><td>10.Eğitimsiz (vasıfsız) yöneticiler</td><td>+</td><td rowspan="4">Örgüt için değerli nitelikler</td></tr>
<tr><td>Sermayeye sahip ve kendisi çalışmak zorunda olan ve ücretli işçi çalıştıran</td><td>2.Küçük işveren</td><td>5.Uzman denetimciler</td><td>8.Orta düzeyde eğitimli (yarı-vasıflı) denetimciler</td><td>11.Eğitimsiz (vasıfsız) denetimciler</td><td>>0</td></tr>
<tr><td>Sermayeye sahip, kendisi çalışan fakat ücretli işçi çalıştırmayan</td><td>3.Küçük burjuvazi</td><td>6.Yönetici olmayan uzmanlar</td><td>9.Orta düzeyde eğitimli (yarı-vasıflı) uzmanlar</td><td>12.proletarya</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2"></td><td rowspan="2"></td><td>+</td><td>>0</td><td>-</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Eğitim-Beceri nitelikleri</td><td></td><td></td></tr>
</table>

Kaynak: Wright, 1985: 88.

1. BURJUVAZİ: Kapitalistler
2. Çelişkili yerler: şirket üst yöneticileri
3. Çelişkili yerler: üst yöneticiler
4. Çelişkili yerler: orta düzeyde yöneticiler
5. Çelişkili yerler: teknokratlar
6. Çelişkili yerler: ustabaşı ya da denetimciler
7. PROLETERYA
8. Çelişkili yerler: yarı-özerk çalışanlar
9. KÜÇÜK BURJUVAZİ
10. KÜÇÜK İŞVEREN

Kaynak: Wright, 1976: 33.

Wright'a göre sınıf şemasının ikinci versiyonu, mal-mülkiyet sahibi olmayan orta sınıfın gelişimini açıklamak bakımından ileri bir aşamayı yansıtmaktadır. Orta sınıf, örgütü etkili olarak kontrol etme ve bilgileri, becerileri, yetenekleri nedeniyle işçilere karşıt olarak çıkarlara sahiptir. Bu nedenle bu 'yeni' orta sınıf, kapitalizmle mücadele süreci içinde çelişkili yerleri ya da daha kesin olarak sömürü ilişkileri içinde çelişkili yerleri oluşturmaktadır. Wright'ın önceki ve sonraki yaklaşımları arasında temel farklılıklar görülmekte, yeniden gözden geçirdiği II. versiyon sınıf şemasında sınıf konumları, 6'dan 12'ye yükselmektedir. İş özerkliğinin varlığı ya da yokluğu, çelişkili sınıf yerlerini belirlemektedir. Örgütsel hiyerarşideki konumları gibi sahip oldukları eğitimleri, bilgileri, uzmanlıkları, bireylerin çelişkili sınıf yerlerine gelmesini sağlamaktadır. Wright'ın bu çözümlemesi, bireylerin piyasaya sundukları hizmet türüne ve böylece yaşam şanslarını etkilemesine göre farklılaşan eğitim düzeyinin, bilgilerin, becerilerin, yeteneklerin bireylerin sınıf konumlarını belirlediğini ileri süren Weberci yaklaşıma benzemektedir (Rose & Marshall, 1986). Marx ve Weber arasındaki bu çok önemli farklılık, Marxistler için sömürü, Weberciler için yaşam şansları kavramlarını vurgulayan iki kuramsal gelenek arasındaki karşıtlıkla ortaya çıkmaktadır (Wright, 1997: 31).

Wright'ın sınıf haritasının II. versiyonu, eleştirilmektedir. Mülkiyet sömürüsü, ilişkisel iken, örgütsel konum ve bilgi, beceri, yetenek gibi değerli varlıkların ilişkisel değil, derecelendirme (gradational) yoluyla yerleştirildiği ileri sürülmektedir. "Örneğin, eğitim-bilgi sahipliğinin gelir düzeyinden çok uzmanların ve uzman olmayanların sömürüsüne yol açtığına ilişkin bir açıklama, net olarak yer almamaktadır. Bu durum, Wright'ın derecelendirmeye başvurduğunu göstermektedir. Mülkiyete sahip olmayanlar (non-owner), örgütsel konum ve eğitim-bilgi derecesine göre ayırt edilmektedir. Mülkiyeti olmayan orta sınıflar, ilişkileriyle (relation) tanımlanan bir sınıf değil, derecelendirilen sınıf bölümleri olarak (gradational class fractions) tanımlanmaktadır" (Edgell, 1993: 24-25). Bazı sosyologlara göre Wright'ın sınıf şemasına ilişkin ikinci versiyonu, Marks'ın kuramından uzaklaşmakta ve Weber'in sınıf kavramına yaklaşmaktadır (Giddens, 1985; Carter, 1986; Rose & Marshall, 1986). Weber, toplumda az bulunan ve değerli kabul edilen bilgiler, beceriler, yetenekler ölçütü temelinde sınıfı çözümlemekte ve bu nedenle mal-mülkiyet sahibi olmayan orta sınıfı ayırt etmekte ve aynı zamanda etnik statü gibi sınıfsal

olmayan faktörleri vurgulamaktadır. Kendisine yönelik bu tür eleştirilere katılmadığını belirten Wright, kendi yaklaşımının kültürel olmadığından Weber'e uymadığını, çünkü tamamen materyalist olduğu için kendisinin Marxist varsayılması gerektiğini vurgulamaktadır: "Marxist çerçevede maddi-ekonomik çıkarlar, aktörlerin davranışına yüklediği öznel anlama bakılmaksızın nesnel bir özelliğe sahip olan sömürü süreçlerinde yer almaktadır. Weberci perspektifte ise rasyonelleşme, sınıf ilişkilerinin geçerliliğinin doğrulandığını ve aktörlerin maddi-ekonomik çıkarlarını öznel biçimde anladığını göstermektedir" (Wright, 2000: 108). Wright, genel olarak Marxist sınıf kuramının özelliklerini tanımlamaktadır: "(1) Sınıf, dereceli kavramlardan (gradational terms) çok ilişkisel (relational) bir kavramdır. (2) Sınıf ilişkilerinin temeli, piyasalardan çok üretimin sosyal örgütünde yer almaktadır. (3) Sınıf ilişkilerinin çözümlenmesi, teknik işbölümünden ya da otorite ilişkilerinden çok sömürü süreçlerinde yapılmaktadır" (Wright, 1979: 17). İlk olarak, Marxist temelde sınıf, toplumda gelir, statü, eğitim vb ölçütlerin derecelendirilmesine göre değil, üretim araçlarıyla olan ilişkilere göre ele alınmaktadır. Zenginlik-servet gibi dereceli özelliklere sahip olmakla birlikte sınıflar, dağılımsal (distributional) yönü ile değil, ilişkisel özellikleri ile tanımlanmaktadır. Wright'ın sınıf haritaları, Marx'ın sınıfları kapitalistler ve işçiler olarak ayırdığı sınıf kuramına dayanmaktadır. Ama yine çeşitli sınıf haritaları değerlendirildiğinde Wright'ın derecelendirmeye kaydığı görülmektedir. Örneğin harita 2'de üst düzey yöneticilerle orta düzey yöneticiler, kapitalist hiyerarşide sahip oldukları kontrol etme derecesine göre yerleştirilmektedir. Çelişkili sınıf yerlerini farklılaştırmak için dereceli faktörlere başvurulmaktadır (Edgell, 1993: 24). Wright'ın Marxist sınıf kuramının özelliği, ilişkisel (relational) olduğu kadar üretim merkezli bir kavramı içermektedir. Wright, bu konuda sorun olduğunu belirtmekte, üretimin toplumsal ilişkilerinin örneğin tek başına mülkiyet ilişkilerine dayanarak mı ya da örgütsel konumla ilişkili eğitim bilgi, beceri, yetenek vb değerli varlıklar (organizational assets) gibi diğer faktörlerle birlikte mi tanımlandığına ilişkin ortak bir düşüncenin olmadığına dikkat çekmektedir (Wright, 2000: 37-38). Wright'a göre Weber, piyasa ya da değiş-tokuş ilişkilerine dayanan sınıf tanımını yapmakta, Marx ise üretim ilişkileri tanımını tercih etmektedir. Marx, kapitalizmi çözümlemek için sermaye ve işgücünü, Weber ise sermaye, işgücü (raw labour power) ve bilgileri, becerileri-yetenekleri (skills), temel almaktadır. Bu bakımdan hem Marx hem Weber, üretim varlıklarının sahipliğine (the effective

ownership of production assets) göre sınıfları belirledikleri için üretim temelli tanımları benimsemektedir. Weber, üretime değerli bir nitelik olarak kabul edilen bilgilerin, becerilerin, yeteneklerin ticaretinin yapıldığı piyasa değiştokuşlarının getirdiği avantajlı durumdan bakmaktadır. Marx ise üretimi, yarattığı sömürünün avantajlı durumundan bakmakta ve çözümlemektedir (Wright, 2000: 107). Wright, özel mülkiyetle temellenen sömürü görüşüne, örgütsel konumla ve eğitimle ilişkili bilgi, beceri, yetenek sömürüsünü (organization and skill/credential exploitation) eklemekte ve bugünkü konumunu, Weber'le benzer kılmaktadır. Marx'ın bütün sınıf durumlarının temel kategorileri olan mülkiyet ve mülkiyetten yoksun oluş ölçütünü, kabul etmekte (Weber, 1961: 182), eğitim, bilgi, beceri, yetenek gibi diğer faktörlerin mülkiyeti olmayan bireyler arasında sınıf farklılıklarını yarattığını ileri süren Weber ile benzer görüşleri paylaşmaktadır. Piyasa-temelli sınıf tanımlarına karşı üretim-temelli sınıf tanımları ile ilgili olarak Wright'ın yenilenmiş şeması, Weber'in kavramlaştırdığı sınıftan pratikte farklı görülmemektedir. Üretimin toplumsal ilişkileri ve piyasa ile tanımlanan sınıf, son çözümlemede Marxist ya da Weberci perspektiflerin yorumuna bağlı olmaktadır (Crompton & Gubbay, 1977).

Wright, Marxist sınıf kuramının temel özelliği, sınıf (class) ile iş-meslek (occupation) arasındaki ayrımı belirtmektedir. Marx ve Wright gibi neo-Marxistler, üretimin teknik ya da otorite ilişkilerine odaklanan "Marxist-olmayan" iş-meslek temelli sınıf tanımlarına karşıt olarak sömürücü üretim ilişkilerini gösteren sınıf kavramını belirgin biçimde vurgulamaktadır: "Kuramsal anlamda sınıf ilişkilerini tanımlamak için iş-meslek temelli sınıf şemaları (the occupational class schemes) yetersiz kalmaktadır. İş-meslek, Marxist sınıf kavramının temel öğelerini içermemektedir. İş-meslek, teknik işbölümü içerisindeki konumları yansıtmaktadır. Sınıf kavramı ise toplumsal işbölümündeki konumları ya da işteki sosyal ilişkileri (the social relations at work) göstermektedir" (Abercrombie & Urry 1983: 109). Wright sınıf yapısını tanımlamak için geliştirilen hiyerarşik ya da dereceli şemaları, "statik sınıflamalar" olarak nitelendirmekte ve bu tür şemaların, sınıf ilişkilerinin dinamiklerini açıklamadığını belirtmektedir. İş-meslek, üretimin teknik ilişkileri içerisinde tanımlanan konumlar olarak anlaşılmaktadır. Sınıflar ise üretimin toplumsal ilişkileri ile tanımlanmaktadır: "Örneğin marangoz, keresteden ev yapmaktadır. Bir doktor hastaları sağlıklı hale getirmektedir. Bir daktilograf boş bir kağıdı, yazılı bir kağıt haline

getirmektedir. Sınıflar ise toplumsal üretim ilişkileri ile tanımlanmakta ve diğer sınıflar ile olan ilişkileri bakımından toplumsal üretim ilişkileri içindeki yerleri ile tanımlanmaktadır" (Wright, 1980: 177). Wright, meslek topluluklarının "sınıf" oluşturamayacağını iddia etmekte ve araştırmasında elde ettiği verileri yoluyla bireyleri sınıf şemaları içine yerleştirmekte ve belirli işlerde ya da mesleklerde sınıf ilişkilerinin oluşma biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. İşleri ya da meslekleri, üretim sistemi içindeki bireyler tarafından doldurulan 'boş yerler' olarak tanımlamaktadır (Wright, 1989: 277). Wright'a göre eğitim, bilgi, beceri ve yetenekler (assets), sınıfı tanımlamak bakımından ikinci derecede olmakla birlikte sömürünün ve karşıt sınıf ilişkilerinin temeli olmaktadır. Yetenekli ve eğitilmiş işgücü haline getirilmiş çalışanlar, kapitalist sömürücünün yararına diğer mülkiyet sahibi olmayan işçilerle birlikte çalışmaktadır (Stinchcombe, 1989: 177). Bilginin, eğitilmiş yeteneklerin (credential) eşitsiz dağılımı, mülkiyeti olmayan ve vasıfsız sınıflar içindeki iş ya da otorite ilişkilerinin teknik, bilimsel, mesleki dağılımındaki farklılıklarla ilgili olmakla birlikte sömürücü sınıf ilişkilerinin temeli olarak görülmemektedir.

B. Neo-Weberci Yaklaşımla Orta Sınıf – Beyaz Yakalılar Çözümlemesi

Neo-Weberci ya da "solcu Weberci" bir sosyolog olarak bilinen John H. Goldthorpe, orta sınıf konumları ya da beyaz yakalıları çözümlemektedir. Goldthorpe'un sınıf şeması, meslek kategorilerinin bir dizi sınıf kategorisi olarak toplanması yoluyla oluşturulmaktadır. Meslekleri sınıflara bölen anahtar kavramlar, ilk olarak "piyasa" ve "iş durumu" olmaktadır. Benzer "piyasa" ve "iş durumları"nı paylaşan meslek sahibi bireyler, belirli sınıflara yerleştirilmektedir. Sınıf üyeleri, hem gelir kaynakları ve düzeyleri ve diğer iş koşulları, ekonomik güvenlik düzeyleri ve ekonomik gelişme şansları bakımından, hem de içinde bulundukları üretim süreçlerini yöneten otorite ve kontrol sistemleri içindeki yerleri bakımından karşılaştırılabilir (Goldthorpe, 1980; 1987: 40).

Goldthorpe'a göre iş ilişkileri, modern toplumda sınıf konumlarının yapısını belirlemektedir. Sınıf konumlarını açıklamak için hem Marxist hem de Weberci yaklaşımlar bilgilendirici ve yararlı

olmaktadır. Marxist ve Weberci tabakalaşma kuramı çerçevesinde toplumsal sınıf konumları, üç katmanlı bir temelde ortaya çıkmaktadır: (1) İşverenler: İşveren konumundaki bireyler, diğer bireylerin işgücünü satın almakta ve böylece çalışanları kontrol etmekte ve otorite sahibi olduğu kabul edilmektedir. (2) Ücretli işçi çalıştırmadan, kendi işyerinde çalışan bireyler: Bu konumda olan bireyler, başka bireylerin işgücünü satın almamakta ve kendi sahip oldukları işgücünü satmamaktadır. (3) Çalışanlar: Bu konumdaki bireyler işgüçlerini işverenlere satmakta ve bu nedenle kendileri işverenlerin kontrolü ve otoritesi altındadır. Goldthorpe'ın sınıf şemasında (1) İşverenler, (2) Kendi işyerinde çalışan küçük mal-mülk sahipleri esnaflar, zanaatkarlar, çiftçiler ve (3) İşçiler (çalışanlar) yer almaktadır. Sınıf konumları ise şöyledir: (I) Büyük mal-mülkiyet sahipleri, büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, daha yüksek dereceli profesyoneller, yöneticiler ve memurlar, (II) Orta-derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar, daha yüksek-dereceli teknikerler, küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) çalışanların denetçileri, (III a) Daha yüksek derecede yönetim ve ticaret alanında el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) rutin olarak çalışanlar, (III b) Orta derecede ticaret, satışlar ve hizmetler alanında el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) rutin olarak çalışanlar, (IV a) İşyerinde işçi çalıştıran küçük mal ve mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatçılar, (IV b) İşyerinde ücretli işçi çalıştırmayan küçük mal-mülk sahipleri, esnaflar-zanaatkarlar vb, (IV c) Çiftçiler, tarımda kendisi için çalışan diğer işçiler, (V) Daha düşük derecede teknikerler, el emeği ile çalışan (manual) işçilerin deneticileri, (VI) Becerili el emeği ile çalışan işçiler, (VII a) Tarım dışı alanda yarı-becerili ve becerisiz el emeği ile çalışan işçiler, (VII b) Tarım alanında çalışan tarımsal işçiler ve diğer işçiler, Goldthorpe'ın sınıf şemasının kategorileri, sınıf çözümlemesinin temelini oluşturmakla birlikte (III) ve (V) notlu sınıf kategorilerinin açıkça daha az tatmin edici olduğu söylenmektedir.

Şekil 3: Goldthorpe'un Sınıf Şeması: I, II, III, IV, V, VI, VII No'lu Sınıf Konumları

Daha yüksek derecede profesyoneller, yöneticiler, memurlar, büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, Büyük mal-mülkiyet sahipleri	**Hizmet sınıfı:** Profesyoneller Yöneticiler Daha yüksek derecede teknisyenler İşi el emeğine dayanmayan (non-manual) çalışanların denetçileri **I+II**	Beyaz – yakalı çalışanlar	El emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanlar
Daha düşük derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar, daha yüksek derecede teknisyenler, küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, İşi el emeğine dayanmayan (non-manual) çalışanların deneticileri			
Yönetim ve ticaret alanında el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde daha yüksek derecede rutin olarak çalışanlar	**El emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar:** -Yönetim ve ticaret alanında işi el emeğine dayanmayan (non-manual) rutin olarak çalışanlar satış personeli diğer yönetilen hizmet çalışanları **III**		
Hizmet ve satış alanında el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde daha düşük derecede çalışanlar			
İşyerinde işçi çalıştıran küçük mal-mülkiyet sahipleri, esnaflar –zanaatçılar vb.	**Küçük burjuvazi:** İşyerinde ücretli işçi çalıştıran ve çalıştırmayan, kendisi çalışan küçük mal-mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatçılar vb. **IVa+b**	Küçük burjuvazi	
İşyerinde işçi çalıştırmayan küçük mal-mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatçılar vb.			
Çiftçiler ve küçük kiracılar, Tarımda kendisi için çalışan diğerleri	**Çiftçiler:** Çiftçiler ve küçük kiracılar, tarımda kendisi için çalışan diğerleri **IVc+VIIb**	Tarımda çalışanlar **IVc+VIIb**	Tarımda çalışanlar
Daha düşük derecede teknisyenler El emeği ile çalışan işçilerin denetçileri	**Becerili işçiler:** Daha düşük derecede teknisyenler, el emeği ile çalışanların denetçileri, becerili el emeği ile çalışanlar **V+VI**	Becerili işçiler	El emeğine dayalı işlerde çalışanlar
Becerili el emeği ile çalışanlar			
Tarım dışında el emeğine dayalı becerisiz ve yarı-becerili çalışanlar	**Becerisiz işçiler**: Tarım dışında el emeğine dayalı becerisiz ve yarı-becerili çalışanlar **VIIa**	Becerisiz işçiler	
Tarımda tarımsal ve diğer çalışanlar	**Tarım işçileri:** Tarımda tarımsal ve diğer çalışanlar **VIIb**		

Kaynak: Erikson, R. & Goldthorpe, John H., 1993: 38-39.

Golthorpe, sınıf şemasında iş piyasaları ve üretim kuruluşları içindeki iş ilişkilerinin gerektirdiği konumları tanımlamakta, benzer piyasa ve iş durumlarına sahip bireyleri belirli konumlara yerleştirmektedir. Mal ve mülkiyet sahibi sınıflar, yöneticiler ve işçiler temel kategoriler olarak ayırt edilmektedir. Bireylerin sınıf konumlarına ilişkin yerler belirlenmektedir. Goldthorpe, sınıf şemasının Weber ve Marx'ın tabakalaşma kuramlarına dayandığını söylemekte ve iş ilişkilerinin sınıfın merkezi olduğu konusundaki Marxçı ve Weberci varsayımlardan başlayarak, sınıf konumlarını temel olarak ücretli ya da maaşlı çalışanlar, kendi işyerinde (self emloyed) çalışanlar ve işverenler biçiminde göstermektedir (Erikson ve Goldthorpe, 1993: 37). Goldthorpe'un şeması, özellikle hizmet sınıfında homojenlik sorununa karşın el emeğine dayanmayan işlerde çalışanlar ve orta sınıf içerisinde farklı hizmet kategorilerini ayırt etmekte ve çalışanların çeşitliliğini tanıtmaktadır. İş statüsünü (employment status) içermekle birlikte iş ilişkileri, "hizmet" (service) ve "emek" (labour) sözleşmesi arasındaki bir ayrıma dayanmaktadır. İşçilerin katıldığı emek sözleşmesi, belirli bir çalışma karşılığında ücret almayı gerektirmektedir. Hizmet sözleşmesi ise maaş artışları ve terfi olasılıkları gibi beklenen önemli öğeleri içermektedir (Crompton, 1998: 64-65). Goldthorpe, sınıf şemasında büyük mal-mülk sahibi kapitalistlerle yüksek düzeyde yöneticileri ve profesyonelleri benzer sınıf konumlarına yerleştirmekte, hizmet sınıfını üst ve orta derece biçiminde kademelendirmekte ve el emeği gerektirmeyen işlerde (non-manual) çalışan bireyleri, konum bakımından ayırt etmektedir. Sınıf şemasında hizmet sınıfı olarak tanımlanan kategoriler, benzer-homojen özelliklerden çok farklılıkları, heterojen yönleri ve karmaşıklıkları yansıtmaktadır (Edgell, 1993: 33).

Hizmet sınıfı - orta sınıf - işçi sınıfı kategorilerine yer vermesi, Lockwood'un "iş" ve "piyasa durumu" kavramlarını kullanması ve "piyasa durumu" kavramını doğrudan Weber'in çalışmalarından alması nedeniyle, Goldthorpe'un sınıf şeması, çoğunlukla "neo-Weberci" olarak tanımlanmakta ve Lockwood'un memur olarak çalışanların (the clerical worker) "sınıf durumu"nu tanımlamak için kullandığı "iş durumu" kavramı, otoriteye yakınlık, iş özerkliği düzeyi, iş yeri denetiminin yapısı vb. etmenleri göstermektedir.

Şekil 4: Temel Sınıf Konumları

<table>
<tr><td colspan="3">İşverenler</td><td colspan="2">Kendi işyerinde çalışanlar</td><td colspan="6">Çalışanlar</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Büyük işverenler</td><td colspan="2">Küçük işverenler</td><td colspan="2" rowspan="2"></td><td colspan="2">Hizmet ilişkisi</td><td colspan="3">Ortada
Arada</td><td colspan="3">İş sözleşmesi</td></tr>
<tr><td>Endüstri</td><td>Tarım</td><td>Endüstri</td><td>Tarım</td><td colspan="2">Profesyonel, daha yüksek teknik ve yönetimsel konumlar</td><td colspan="3"></td><td colspan="3" rowspan="3">El emeği gerektiren işler</td></tr>
<tr><td rowspan="3"></td><td rowspan="3"></td><td rowspan="3"></td><td rowspan="3"></td><td>Daha yüksek derece</td><td>Daha düşük derece</td><td colspan="2">El emeğine dayalı olmayan rutin işler</td><td>Daha düşük teknik ve el emeğine dayalı çalışanların denetçileri</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Daha yüksek derece</td><td rowspan="2">Daha düşük derece</td><td rowspan="2"></td><td colspan="2">Endüstri</td><td rowspan="2">Tarımda çalışanlar</td></tr>
<tr><td>Beceri gerektiren işlerde çalışanlar</td><td>Becerisiz işlerde çalışanlar</td></tr>
<tr><td>I</td><td>IVa</td><td>IVc</td><td>IVb</td><td>IVc</td><td>I</td><td>II</td><td>IIIa</td><td>IIIb</td><td>V</td><td>VI</td><td>VIIa</td><td>VIIb</td></tr>
</table>

Kaynak: Erikson, Robert & Goldthorpe, John H., 1993: 36.

Goldthorpe, sınıf şemasında çeşitli mesleklerin "iş durumu"nu tanımlamakta ve daha sonraları sınıf şeması tanımlarının "iş durumu"na dayanmadığını ve gerçekten belirli iş rollerinin ve görevlerinin, şemasının oluşumunda belirli rol oynadığını reddetmekte (Erikson & Goldthorpe, 1993: 42) ve şemasının iş ilişkilerine (employment relations) dayandığını ileri sürmektedir. "Yapı" kavramıyla toplumsal işbölümündeki konumları gösteren ve sermaye-işgücü ilişkisinde olduğu gibi, söz konusu bir konumun, diğerinin varlığını gerektirdiğini söyleyen Goldthorpe, sınıf yapısını daha katı (stricter) bir anlamda kullanmakta ve kendi sınıf şemasının "ilişkisel" olduğunu ve bunun bir sonucu olarak sınıfları, diğer toplumsal sınıflarla ilişkili olarak tanımlandığını vurgulamakta ve sınıf şemasını toplumsal işbölümüne dayandırmaktadır. Sınıfları iş ilişkileri bakımından tanımlamakla birlikte Goldthorpe'un şemasında mesleklerin "sınıflara" bölünmesi durumu, piyasa araştırmalarında kullanılan ABC şeması ya da Registrar-General'ınki gibi prestij ya da yaşam biçimlerini yansıtan geleneksel hiyerarşik şemalarla büyük benzerlikler göstermektedir. Fakat Goldthorpe, kendi sınıf şemasının hiyerarşik bir biçimde olmadığını, daha çok sınıf (iş) ilişkilerinin yapısını yansıttığını ileri sürmektedir (Goldthorpe, 1980; 1987: 43). Goldthorpe'un şeması, eleştirilere uğramakta ve mesleklerin belirli sınıf kategorilerine bölünmesi konusu tartışılmakta ve özellikle rutin beyaz-yakalıları ayırt etmek amacıyla el emeğine dayanan (manual) işlerde çalışma ile zihin gücüne dayalı (non-manual) işlerde çalışma ölçütünü bir sınıf sınırı olarak tanımlama girişimi şöyle eleştirilmektedir: "Mesleki sınıf kavramını tanımlayan yaklaşımlar, Marx'ın karşıt çıkarlara sahip ve bu nedenle çelişen ve çatışan sınıf kavramı tanımını kullanmamakta ve buna karşılık farklı mesleki kategorilerde yer alan bireylerin tüketim biçimini ve yaşam biçimini yansıtan Weberci statü kavramını tercih etmektedir. Mesleki sınıf şemaları, hiyerarşik meslek düzenlerini yansıtmakta ve "aşamalı-kademeli-katmanlı" sınıflandırmalar olarak tanımlanmaktadır (Crompton, 1998: 66). Meslek ölçütüne dayanan sınıflar, farklı gelirleri ya da maddi kazançları, sosyal statü, kültür ve eğitim düzeyi gibi değişkenleri içermektedir. Eğitim ve gelir düzeyleri bakımından belirlenerek meslekler, sosyo-ekonomik olarak sınıflandırılmakta ve toplumda bireylerin yer aldığı çeşitli mesleklere ilişkin statü, prestij ve genel konum düzeyleri ortaya çıkarılmaktadır. Sınıfı, mesleki statü kavramları ile tanımlayan yaklaşımlar, potansiyel olarak zihin karıştırıcı ve tartışmalı görülmektedir. Bu yaklaşım, sınıf ve statü kavramlarını ve aralarındaki ilişkiyi karıştırmakta ve belirsizleştirmektedir.

Sınıf, mesleki statü kavramları ile tanımlandığında meslekleri temel ölçüt alan kategoriler, sınıfı belirlemekte ve toplumda belirli mesleklerde yer alan bireylerin yaşam biçimlerini ve mesleki statülerini, prestijlerini tanımlamaktadır. Sınıf ve statü kavramları, özdeş ve benzer olarak görülmektedir Meslek temelli sınıf şemaları, kapitalist sınıfların varlığını inkar etmektedir. Mesleklerin dinamik doğası, sınıfın temel ilişkilerini yansıtmamaktadır" (Abercrombie & Urry, 1983; Duke & Edgell, 1987; Giddens 1979; Lockwood, 1989). Ossowski'ye (1969) göre ise ilişkisel sınıf tanımı, tamamen karşıt iki sınıfla karakterize edilen ikili yapıyı içermekte, birisinin pahasına, diğeri avantaj sağlamaktadır. Dereceli sınıf tanımı ise sınıfları gelir, meslek, eğitim, statü, yaşam biçimi vb. ölçütlere göre alt, orta ya da üst biçimde sıralamaktadır. Önceliği ilişkisel etkenlerden çok dereceli (gradation) sınıf kavramına yer veren ve sınıf şemasının çoğu bölümünü hiyerarşi kavramıyla tanımlayan Wright'ın sınıf şemasının ikinci versiyonu gibi Goldthorpe'un sınıf yaklaşımı hem Marxçı hem de Weberci ilkeleri içermektedir (Ahrne; 1990).

Goldthorpe, hizmet sınıfı (the service class) kavramını kullanmaktadır. Hizmet sınıfı kavramı, özel ya da kamu kuruluşlarının sermayesini yöneten sınıf yapısının orta konumunu göstermek için 1950'lerde neo-Marxist sosyolog Renner tarafından tanıtılmakta ve neo-Weberci sosyolog Dahrendorf tarafından geliştirilmektedir. Abercrombie ve Urry, hizmet sınıfını bürokrasi içinde ya da kapitalistler için hizmet gücü ile birleşik bir sınıf olmaktan çok meslekler topluluğu olduğunu belirtmekte ve Goldthorpe'un hizmet sınıfı kavramının önceki formülasyonlardan çok farklı olduğunu dile getirmektedir. Hizmet sınıfı, ortada bir sınıf değil, hiyerarşinin tepesinde yer almaktadır (Abercrombie & Urry, 1983: 32). Böylece Goldthorpe, kapitalist sınıfın pahasına hizmet sınıfının gücünü yükseltmektedir. Büyük mal-mülk sahibi kapitalistler ile hizmet sınıfı çalışanlarını, gelir ve güç bakımdan eşit görmekte ve her iki sınıfın farklılıklarını ortadan kaldırmaktadır (Penn, 1981; Savage, 1992). Scott, özel sektörün ya da devlet bürokrasinin zirvesinde profesyonel ve yönetici olarak çalışanları, sermaye sahiplerinden ayırt etmeyen savın, kişisel yönetim biçiminin azaldığını ve kapitalist sınıfların gücünü zayıflattığını kanıtlaması durumunda Goldthorpe'un bu sınıflamasının doğru olabileceğini belirtmektedir (Scott, 1991: 65). Hizmet sınıfı, sermayeye ve kapitalistlere hizmet etmektedir. Abercrombie ve Urry'a göre sermayenin özel sahipliğinin öneminin azalmaması ve yönetimin yeniden örgütlenmesi, sermayenin gücünü zayıflatmamaktadır.

İşgücü (labour), bilgi, beceri ve yönetim-kontrol düzeyleri ölçütü temelinde orta sınıfın farklı konumlarında yer almaktadır (Abercrombie & Urry, 1983: 132). Hizmet sınıfını, potansiyel bir yönetici sınıfı olarak görmek yanlış olmakla birlikte hizmet sınıfının gücü, sermayenin ve özellikle işgücünün (labour) pahasına gelişmektedir (Abercrombie & Urry, 1983, 151). Kapitalist sınıfı ve hizmet sınıfını birbirinden ayırt etmeyerek benzer konumda gören ve hizmet sınıfının kapitalist sınıfın yerini aldığına ilişkin abartılı savlar, geçerli değildir (Abercrombie & Urry, 1983: 153 ve ayrıca bakınız Lash & Urry, 1987). Abercrombie ve Urry, bu iddialarıyla hizmet sınıfını (the service class), ortada ya da orta sınıfta görmekte (Abercrombie & Urry, 1983: 124) ve yeni-orta sınıf çözümlemesinde hizmet sınıfı ve kapitalist sınıfı arasındaki farklılıklardan çok rutin işlerde genellikle kadınların ve uzmanlaşan beyaz yakalı işlerde çoğunlukla erkeklerin çalıştığını belirtmekte, profesyonel ve yönetici olarak çalışan yeni orta sınıfın egemen bir hizmet sınıfı olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Goldthorpe'a yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise şudur: Goldthorpe'un şemasında düşük düzeyli teknisyenlerin ve el emeğine dayalı olarak çalışan işçilerin denetçilerinin sınıfsal yerleri sorunlu görülmekte ve bu durum çözülememektedir. Bu kesimler, bir yandan otoritelerinin, yetkilerinin ve statülerinin var olduğu kabul edildiği için orta sınıfın bir parçası olarak görülmekte, diğer yandan görece olarak sınırlandırılmış terfi olanakları ve el emeğine dayalı (manual) işlerde çalışan işçilerin özelliğini taşımaları nedeniyle işçi sınıfının 'yetenekli ve becerili işçilerinin' elemanları olarak kabul edilmektedir. Sınıf şemasında düşük düzeyli teknisyenler ve el emeği (manual) ile çalışan işçilerin denetçileri olarak tanımlanan kategori, bu bakımlardan heterojen özellikler göstermektedir. Bu durum, sınıf şemasında temel bir ölçüt olarak kabul edilen beden gücü (manual) ve zihin gücü (non-manual) ayrımının yararlılığı hakkında şüpheleri arttırmaktadır (Ahrne, 1990; Penn, 1981). Goldthorpe'un sınıf çözümlemeleri, zihin gücü ile çalışan (non-manual) bir orta sınıf ve el emeği ile çalışan (manual) bir işçi sınıfı arasındaki ayrım çerçevesinde oluşturulan mesleki bir ölçüden yararlanmaktadır. Penn'e göre rutin işlerde çalışan beyaz yakalıları ve küçük mülkiyet sahiplerini, orta sınıf olarak adlandırılan geniş bir kategoriye yerleştirmek çelişkili ve kafa karıştırıcıdır. Birçok kamu sektörü bürokrasisi çalışanı ile karşılaştırıldığında, bazı küçük mülkiyet sahipleri çok kararsız bir sınıf durumundadır. Diğer taraftan çoğu özel sektör bürokrasi çalışanlarına

göre bazı küçük mülkiyet sahipleri çok avantajlı bir sınıf durumunda olabilmektedir (Penn, 1981). Feministler ise Goldthorpe'un sınıfı çözümleme ve sosyal hareketlilik çalışmasında aile reisi olarak iş yaşamına katılan ve çalışan erkekler üzerinde yoğunlaştığını ileri sürerek eleştirilerini dile getirmektedir (Edgell, 1993: 32).

Neo-Marxist bir kuramcı olarak Wright ve neo-Weberci bir kuramcı olarak Goldthorpe, mülkiyet, bilgi, beceri yetenek ve fiziksel işgücü sahipliğinden ortaya çıkan sınıf avantajlarını tanıtmaktadır. Sınıf durumları ve gruplaşmaları bakımından her iki sınıf haritasının benzerliği gittikçe artmaktadır: (1) Neo-Marxist ve neo-Weberci sınıf yaklaşımları, iş ve meslek boyutları içermekle birlikte önceki versiyonları esasen "ilişkisel" özellik göstermekte ve daha sonra geliştirilen versiyon ise temelde "dereceli" özellik göstermektedir. (2) Neo-Marxistler, kapitalist sınıfın varlığını belirgin biçimde vurgulamakta, neo-Weberciler ise toplumda az sayıda fakat hala güçlü olan kapitalist sınıfın varlığını dikkate almama eğilimindedir. (3) Modern toplumların sınıf yapısında bölünme çizgisi, Wright'ın neo-Marxist şemasında işverenlerle işçiler arasında iken, Goldthorpe'un neo-Weberci şemasında el emeği ile çalışan işçilerle zihin gücüne dayalı işlerde (non-manual) çalışanlar arasında görülmektedir. Neo-Marxist kavramların temel avantajı, kapitalistleri kapitalist olmayanlardan ayırmakta, neo-Weberci kavramların temel avantajı ise kapitalist olmayan sınıfların çeşitliliğini tanımlamaktadır (Edgell, 1993: 37). Wright'ın şemasında proletarya kavramında içerilen rutin beyaz yakalı çalışanlar, toplumda sosyal hareketlilik şansları, ulaştığı sınıf ve oy verme davranışı bakımından el emeği ile çalışanlardan farklılaşmaktadır (Marshall, 1997; Marshall ve diğerleri 1997). Goldthorpe'un şemasında işverenler (employers), çalışanlar (employees) ve hizmet sınıfı tanımıyla zihin gücüne dayalı işlerde çalışanların çeşitliliği gibi farklı sınıf durumları yer almaktadır (Savage ve diğerleri, 1992). Wright'ın sınıf şeması, neo-Marxist sınıf kuramı ve Goldthorpe'un sınıf şeması neo-Weberci sınıf kuramı olarak kabul edilmekte ve sınıfla ilgili yapılan çağdaş yorumlar olarak görülmektedir. Wright, Marx'ın sınıf modeli temelinde Amerikan, İsveç ve İngiliz sınıf yapılarını araştırmaktadır (Wright, 2000; Edgell, 1993). Goldthorpe, Weber'in sınıf modeli temelinde İngiltere ve diğer modern endüstri toplumlarında sınıf yapılarını araştırmaktadır (Goldthorpe, 1987; Marshall ve diğerleri, 1988; Erikson & Goldthorpe, 1992). Derecesel (gradational) olmaktan çok ilişkisel olan ve sınıf yapılarının çatışmalarını, kutuplaşmalarını ve kapalı özelliğini

vurgulayan Wright, bütün neo-Marxist yapısalcı sınıf açıklamaları gibi, ilk şemasının statik, mekanik, acımasızca kaderci, belirlenimci (deterministic) olduğuna ilişkin eleştiriler almakla (Marshall ve diğerleri, 1997: 24) birlikte, bu tür şemaların, kapitalist sınıfın büyüklüğünü vurguladığı (Marsh, 1986) ve Wright'ın şemasının ana avantajlarının olduğu dile getirilmektedir: (1) İlk ve en önemli olarak, kapitalist sınıfın varlığını, politik ve ekonomik gücünü belirtmekte ve kapitalist sınıfın, kapitalist olmayan sınıflarla, yöneticilerle, işçilerle ilişkisini tanımlamaktadır. (2) Güç ve mülkiyet ya da mal varlığının dağılımında toplumsal oluşumun rolünü vurgulamakta ve eşitsizlikleri açıklamaktadır. (3) Mesleki sınıf şemalarına göre daha açıklayıcı görülmektedir. (4) Mal ve mülkiyet sahibi olmayan sınıflar, iş tiplerine örneğin el emeğine dayanan (manual) ve el emeğine dayanmayan (non-manual) biçimde ya da sektör bağlamında özel ya da kamu kesimine göre bölünebilmektedir (Edgell, 1993: 45). Wright'ın ikinci şeması ya da Goldthorpe'un şeması gibi, mesleki sınıfları ve sosyal sınıfları bütünleştiren sınıf şemaları, dereceli (gradational) ve ilişkisel (relation) sınıf kavramlarının bir modelde bütünleştirilmesinin hangi boyutlarda mümkün olduğunu göstermektedir. Mesleki sınıf ve sosyal sınıf şemalarının uyguladığı ilkeler, temelde birbirine karşıt olarak görülmektedir. Örneğin mesleki sınıf, ortak değerleri temel alırken, sosyal sınıf, karşıt çıkarları temel almaktadır. Karışık şemalar, birisine öncelik verme eğilimine karşın, hem sosyal sınıfları hem de mesleki sınıfları içermektedir. Bu tür şemalar çeşitli kategorileri, kapitalist ya da hizmet sınıfı, orta sınıf ve işçi sınıfı olarak üç sınıfta toplama eğilimi göstermektedir (Goldthorpe, 1987: 70). Karışık şema, hiyerarşi biçiminde ifade edildiğinde ve mal mülk sahibi olmayan bireyleri, sınıf yapısında üst konuma yerleştirdiğinde dereceli (gradational) ve bu yüzden sosyal olmaktan çok mesleki içerikli tanımlanmaktadır. Örneğin üniversitelerin öğretim üyelerini, büyük sermaye sahipleriyle aynı sınıfa sokmak, sosyolojik inanırlılığı olmayan bir sınıflama olarak görülmektedir. Endüstri kapitalist toplumlar ne tamamen uyumlu ne de tamamen karşıt ve çatışmalı olmadığı için bu iki yaklaşımdan sadece birisini temel alan sınıf şemalarının, gerçeği yansıtmadığına ilişkin tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Sınıf şeması, modern toplum yapısında paylaşılan değerleri (shared values) ve çatışan çıkarları gösteren iki boyutla ilişkili olabilmektedir (Erikson & Goldthorpe, 1992: 37). Belirli bir şema, kuramsal ve deneysel sorunlar içerebilmektedir. Her bir şema, tümüyle avantajlı ya da dezavantajlı olarak görülmemektedir. Araştırmacının amaçlarına bağlı olarak belirli bir şema tercih edilebilmektedir (Edgell, 1993: 45-46).

Sonuç

Neo-Marxist ve neo-Weberci yaklaşımlar, sınıfı tanımlamak ve konumlandırmak için mülkiyeti, eğitim-bilgi düzeyini, işi, üretim ya da piyasa ilişkilerini ölçüt olarak ele almaktadır. Her iki kuramın sentezi temelinde toplumda üç ana sınıf tanımlanmaktadır: (1) Büyük mülkiyet sahibi egemen kapitalist sınıf, (2) Eğitimle kazanılan bilgi ve beceri temelinde kültürel değerlere dayanan genişleyen heterojen bir orta sınıf, (3) Büyük olasılıkla küçülmekte olan ve alt sınıf olarak tanımlanan el emeği-bedensel işgücü ile çalışanlar. Günümüz kapitalist toplumlarında temelde aynı kalmasına karşın, sınıf yapısında bazı önemli değişimler görülmektedir. Az sayıda fakat en zengin sınıf olan kapitalistler, kişisel sermaye ve mülkiyet bakımından güçlü bir konumda yer almaktadır. Orta sınıf genişlemekte ve bölümlere ayrılmaktadır. Mülkiyeti olmayan ve "yeni" orta sınıf olarak tanımlanan eğitimli işgücü niteliğindeki profesyonel ve yönetimsel konumlardaki bireyler, sayı ve önem bakımından artmasına karşın egemen ve zengin kapitalist sınıfın gücü düzeyine ulaşamamaktadır. Sıradan ve rutin beyaz-yaka işleri genişlemekte ve bu konumlarda çalışanlar artmaktadır.

Kuramcılar, "yeni" orta sınıf konumları çözümleme konusunda farklı yaklaşımlar sergilemekte ve orta sınıf konumlarında yer alan grupların sahip oldukları mesleki çeşitliliği ortaya çıkarmaktadır. Neo-Marxist kurama göre çoğunlukla, profesyonel ve yönetimsel konumlarda çalışanlar, diğer çalışanlarla karşılaştırıldığında görece olarak daha iyi maaşa, ayrıcalıklı ve avantajlı koşullara sahip olabilmektedir. Profesyonel meslek sahibi bireylerin görece olarak daha yüksek gelir düzeyine ulaşması durumu, kapitalizmin sınıf yapısında köklü bir değişimi yansıtmamaktadır. Yöneticiler ve profesyonel olarak çalışanlar, diğer tüm işçiler gibi, kendi üretim araçlarına sahip değildir ve dolayısıyla, yaşamak için eğitilmiş güçlerini satmak zorundadır. İşbölümü koşulları bazı beyaz yakalıları, yönetici konumlara getirmektedir. Maaşlı olarak çalışan beyaz yakalılar, iş yaşamında sınırlı, dar, sabit gelir ve özerklik yoksunluğu gibi sınırlamalarla karşılaştığı için işçi sınıfıyla benzerlik göstermektedir. Neo-Marxistlere göre kapitalizm koşullarında mülkiyete sahip olma durumunun sağladığı güç ve gelir önemini sürdürmekte, kapitalist sınıf ayrıcalıklı ve avantajlı yerini korumaktadır.

Neo-Weberci kuram ise hizmet sınıfı olarak profesyonelleri üst ve orta konumlara yerleştirmektedir. Mülkiyet, örgütsel konum ve kültürel

bilgi, beceri, yetenek gibi değerli nitelikleri sınıf ölçütü olarak görmektedir. Profesyonel ve yönetici konumlara ulaşmak için bilgi, beceri, yetenek gibi kültürel değerlerin önemini ve avantajını vurgulamaktadır. Üst düzey profesyonel ve yönetici olarak çalışanları (higher-grade employees) içeren hizmet sınıfını, büyük mülkiyet sahibi kapitalistlerle aynı sınıf konumuna yerleştirmektedir. Daha yüksek konumlarda başkasının emri altında çalışan profesyoneller ve yöneticiler, hizmet sınıfı olarak tanımlanmakla birlikte ortada ya da orta sınıf değil, egemen (dominant) bir sınıf olarak kabul edilmektedir. Sermayenin gücü ve yetkileri zayıflamadığı için neo-Weberci bu savının geçerli olmadığı vurgulanmaktadır. Örneğin Savage'e göre hizmet sınıfının gücü olarak örgütsel konum ve bilgiler, beceriler ve yetenekler, mülkiyetin gücü ile karşılaştırılamaz. Özel şirketlerin ya da devlet kuruluşlarının zirvesinde görev alan profesyonellerin ve yöneticilerin gücü, büyük mülkiyet sahibi kapitalistlerin gücü ile eş değer değildir. Örgütsel konum ve kültürle-eğitimle ilişkili bilgiler, beceriler, yetenekler vb nitelikler, sınıf gücü kaynağı olarak mülkiyete göre daha zayıf ve ikinci derecede kalmaktadır. Mülkiyet, arttırılabilir, biriktirilebilir, saklanabilir ve aktarılabilir olması nedeniyle sınıf oluşumunun en güçlü temelidir. Eğitimle ilişkili kültürel varlıklar olarak bilgi, beceri ve yetenek gibi değerler, üretim örgütleri ve ticari şirketler ortamında anlam kazanmakta ve sahibine gelir sağlamakta ve Collins'in ifade ettiği gibi mesleki bilgiler yoluyla elde edilen kazanç azalmaktadır. Örgütsel konumlar (organizational assets), niteliklere (property) ya da bilgilere, becerilere, yeteneklere güvence vermemekle birlikte ücretli çalışma, potansiyel olarak önemli ödüllere yol açmaktadır (Savage ve diğerleri, 1992). Mülkiyet ise hem örgütsel konumlara hem bilgi uzmanlığına göre daha çok gelir ve avantaj sağlamaktadır Mülkiyet, kültürel bilgi ve örgütsel konum temelinde girişimci, profesyonel ve yönetici olarak üç orta sınıf konumu belirlenmektedir.

Kaynaklar

- ABERCROMBIE, Nicholas & URRY, John (1983), *Capital, Labour and the Middle Classes*, London: Allen and Unwin.
- AHRNE, Göran (1990), "Class and Society: A Critique of John Goldthorpe's Model of Social Classes", (Ed.) J. Clark et al., *John H. Goldthorpe: Consensus and Controversy*, London: Falmer Press.
- BRAVERMAN, Harry (1998), *Labor and Monopoly Capital: the Degradation of Work in the Twentieth Century,* New York: Monthly Review Press.
- BURRIS, Val (1987), "The Neo-Marxist Synthesis of Marx and Weber on Class", (Ed.) Norbert Wiley, *The Marx-Weber Debate*, California: Sage Publications, Inc.
- CARCHEDI, Guglielmo (1977), *The Economic Identification of Social Classes,* London: Routledge and Kegan Paul.
- CARTER, R. (1986), "Review of Classes", *Sociological Review,* Sayı: 34, ss.686-688.
- CROMPTON, Rosemary (1998), *Class and Stratification, An Introduction to Current Debates,* USA: Polity Press.
- CROMPTON, Rosemary & GUBBAY, Jon (1977), *Economy and Class Structure,* London: Macmillan.
- CROMPTON, Rosemary & JONES, Gareth (1984), *White Collar Proletariat*, London: Macmillan.
- DAHRENDORF, Ralf (1969), *Class and Class Conflict in Industrial Society,* London, Routledge and Kegan Paul Ltd.
- DUKE, V. & EDGELL, S. (1987), "The Operationalization of Class in British Sociology", *British Journal of Sociology*, Sayı: 38, ss.445-463.
- EDGELL, Stephen (1993), *Class*, London and New York: Peter Hamilton The Open University.
- ERIKSON, Robert & GOLDTHORPE, John H. (1993), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies,* Oxford: Clarendon Press.
- GIDDENS, Anthony (1979), *The Class Structure of the Advanced Societies*, London: Hutchinson.
- GIDDENS, Anthony (1985), "In Place of Emptiness", *New Society,* Sayı: 74, ss. 383-384.

- GILBERT, Dennis & KAHL, Joseph A. (1987), *The American Class Structure* (third edition), Belmont: Wadsworth
- GOLDTHORPE, John H. (1972), "Class, Status and Party in Modern Britain: Some Recent Interpretation, Marxist and Marxisant", *European Journal of Sociology,* Sayı: 13, ss. 342-372.
- GOLDTHORPE, John H. (with Catriona Llewellyn and Clive D. Payne) (1980), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain,* Oxford: Clarendon Press.
- LOCKWOOD, David (1989), *The Blackcoated Worker*, Oxford: Oxford University Press.
- MARSH, Carol (1986), "Social Class and Occupation", (Ed.) R. Burgess, *Key Variable in Social Investigation,* London: Routledge and Kegan Paul.
- MARSHALL, Gordon (1997), *Repositioning Class Social Inequality in Industrial Societies*, London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications.
- MARX, Karl (1974), *Capital III,* London: Lawrence and Wishart.
- OSSOWSKİ, Stanislaw (1969), *Class Structure in the Social Consciousness*, London: Routledge and Kegan Paul.
- PENN, Roger (1981), "The Nuffield Class Categorization", *Sociology*, Sayı: 15, ss. 265-271.
- POULANTZAS, Nicos (1975), *Classes in Contemporary Capitalism*, London: New Left Books.
- ROSE, David & MARSHALL, Gordon (1986), "Constructing the Wright Classes", *Sociology*, Sayı: 20, ss. 440-445.
- ROUTH, Guy (1987), *Occupations of the People of Great Britain, 1801-1981,* London: Macmillan.
- SAVAGE, Mike, et al. (1992), *Property, Bureaucracy and Culture, Middle-Class Formation in Contemporary Britain,* London: Routledge.
- SCOTT, John (1991), *Who Rules Britain?* , Cambridge: Polity.
- STINCHCOMBE, Arthur (1989), "Education, Exploitation and Class Consciousness", (Ed.) Erik Olin Wright, *The Debate on Classes*, London: Verso.
- WEBER, Max (1961), *From Max Weber: Essays in Sociology*, London: Routledge and Kegan Paul.

- WRIGHT, Erik Olin (1979), *Class Structure and Income Determination*, London: Academic Press.
- WRIGHT, Erik Olin (1980), "Class and Occupation", *Theory and Society*, Sayı: 9, ss. 177-214.
- WRIGHT, Erik Olin (1989), *The Debate on Classes*, London: Verso.
- WRIGHT, Erik Olin (1997), *Class Counts*, Cambridge: Cambridge University.
- WRIGHT, Erik Olin (2000), *Classes,* New York: Cambridge University Press.

Summary

The individual with a "education-knowledge or diploma" graduated from university can be appointed in professional and managerial positions in contemporary societies. Individual occupy in these positions, call as middle strata, "new" petty bourgeoisie, new middle class, professional-managerial class. According to neo-Marxists theory, capitalist societies really are polarized. Wright's neo-Marxist class scheme include (1) bourgeoisie, (2) small employers, (3) petty bourgeoisie as owners of means of production; (4) expert managers, (5) expert supervisors, (6) expert non-managers as the individual with education-knowledge or diploma graduated from university; (7) semi-credentialled managers, (8) semi-credentialled supervisors, (9) semi-credentialled workers as the semi-credentialled individual; and (10) uncredentialled managers, (11) uncredentialled supervisors, (12) proletarians as the uncredentialled individual; According to Wright, Whereas bourgeoisie are dominant and exploiter class, top managers are defined as simultaneously dominant, subordinate, exploiter and exploited. Lower managers and supervisors are simultaneously dominant, subordinate and exploited. Workers are subordinate and exploited. Semi-autonomous employees are defined simultaneously subordinate, exploited and have self-direction within the labour process. Petty bourgeoisie have self-direction within the labour process and self-appropriation of surplus in simple commodity production. Small employers have simultaneously self-appropriation of surplus and self-direction within the labour process in simple commodity production and they are dominant, exploiter.

According to neo-Marxists theory, managers and professional employees, like all other workers, do not own their means of production and must therefore sell their labour power in order to live. Professional and managerial wage-earners constitute a privileged stratum of proletariat. Function of the collective workers provide the production of use-values within a complex and differentiated labor process. Managers and professional employees carry out "global function of capital" as the control and surveillance of labor process - a form of control that Carchedi interprets as essential to the expropriation of surplus value and not merely a technical condition of production.

Instead of regarding all positions as located uniquely within particular classes and thus as having a coherent class character in their

own right, Wright see some positions as possibly having a multiple class character. They may be in more than one class simultaneously. Such positions are defined as "contradictory locations" within class relations. Whereas managers were characterized as simultaneously bourgeois and proletarian, such technical-professional positions were generally defined as simultaneously petty-bourgeois and proletarian. Managers were considered bourgeois in that they had the capacity to tell workers what to do, punish them for doing their jobs improperly and in various other ways being directly involved in central decisions concerning the process of production. They were proletarian, on the other hand, because they were themselves told what to do and could be expeled by their employers and because they were excluded from basic control over the flow of resources into production itself (i.e. they were non-owners of capital assets). Professional employees were proletarian in that they were separated from the means of production, had to sell their labour power for a wage and were controlled by capital within production. But they were petty-bourgeois because they had real control over their own immediate labour process within production.

Goldthorpe identify the "work situation" of various occupations and social class in market relationships. Goldthorpe's neo-Weberian class scheme include positions of class I and class II at the top as (class I) higher-grade professionals, administrators and officials; managers in large industrial establishments; large proprietors; (class II) lower-grade professionals, administrators and officials; higher-grade technicians; managers in small industrial establishments; supervisors of non-manual employees. Goldthorpe has effectively enhanced the significance of the service class at the expense of the capitalist class. Capitalist class and service class workers are equal in certain respects, such as income and power.

Neo-Marxists theory and neo-Weberian theory recognize that class advantages can derive from the ownership of property and the possession of education or knowledge.

Özet

Üniversiteden mezun "diplomaya ya da eğitime-bilgiye" sahip bireyler, günümüz toplumlarında profesyonel ve yönetimsel konumlara atanabilmektedir. Bu konumları işgal eden bireyler, orta tabaka, "yeni" küçük burjuvazi, yeni orta sınıf, profesyonel-yönetimsel sınıf olarak adlandırılmaktadır. Neo-Marxist kurama göre kapitalist toplumlar, gerçekten kutuplaşmaktadır. Wright'ın neo-Marxist sınıf şeması, üretim araçlarının sahipleri olarak (1) burjuvaziyi, (2) küçük işvereni, (3) küçük burjuvaziyi; üniversiteden mezun olan diplomalı ya da eğitimli-bilgili bireyler olarak (4) uzman yöneticileri, (5) uzman denetimcileri, (6) yönetici olmayan uzmanları; yarı-eğitimli bireyler olarak (7) yarı-eğitimli yöneticileri, (8) yarı-eğitimli denetimcileri, (9) yarı-eğitimli çalışanları ve eğitim diploması olmayan bireyler olarak (10) diplomasız yöneticileri, (11) diplomasız denetimcileri, (12) diplomasız proleterleri içermektedir. Wright'a göre burjuvazi egemen ve sömürücü-sömüren sınıf iken, üst yöneticiler hem egemen (dominant), hem başkasının emrinde olan, hem sömürücü-sömüren, hem sömürülen olarak tanımlanmaktadır. Daha düşük yöneticiler ve denetimciler, aynı zamanda hem egemen (dominant) hem başkasının emrinde olan ve sömürülendir. Çalışanlar, başkasının emrinde olan ve sömürülendir. Yarı-özerk çalışanlar, aynı zamanda hem başkasının emrinde olan ve sömürülen hem iş sürecinde kendini yöneten olarak tanımlanmaktadır. Küçük burjuvazi, basit mal üretimi içinde iş sürecinde kendini yönetmekte ve artık değere sahip olmaktadır. Küçük işverenler, basit mal üretimi içinde aynı zamanda iş sürecinde kendilerini yönetmekte ve artı değeri kendilerine mal etmektedir. Onlar, egemen (dominant), sömürücü-sömürendir.

Neo-Marxist kurama göre yönetciler ve profesyonel çalışanlar, diğer bütün işçiler-çalışanlar gibi üretim araçlarına sahip değildir ve bu nedenle yaşamak için işgüçlerini satmak zorundadır. Profesyonel ve yönetimsel ücretliler, proletaryanın ayrıcalıklı bir tabakasını oluşturmaktadır. İşçilerin-çalışanların ortak işlevi, karmaşık ve farklılaşan iş süreçlerinde kullanım-değerlerinin üretimini sağlamaktadır. Yöneticiler ve profesyonel çalışanlar, Carchedi'nin sadece üretimin teknik bir koşulu olmayan ve artık-değerin elde edilmesi için temel olarak yorumladığı bir kontrol biçimi iş süreçlerinin denetimi ve izlenmesi, gözetimi olarak sermayenin global işlevini yerine getirmektedir.

Wright, tüm konumları belirli bir sınıfta görmesi ve doğru tutarlı bir sınıf özelliğine sahip olması yerine, bazı konumların çoklu bir sınıf özelliğini kabul etmektedir. Onlar, aynı zamanda birden çok sınıfta olabilmektedir. Böyle konumlar, sınıf ilişkilerinde "çelişkili yerler" olarak tanımlanmaktadır. Yöneticiler, aynı zamanda hem burjuvazi hem proletarya olarak nitelendirilirken, teknik-profesyonel konumlar, genellikle hem küçük burjuvazi hem proletarya olarak tanımlanmaktadır. Sahip olduğu gücüyle yöneticiler, çalışanlara ne yapmalarını söylemeleri, işlerini uygun biçimde yapmayan çalışanları cezalandırmaları ve üretim süreciyle ilgili merkezi kararlara çeşitli biçimlerde doğrudan katılmaları bakımından burjuvazi olarak düşünülmektedir. Onlar, diğer yanda kendilerine söyleneni yapmaları, işverenleri tarafından kovulabilmeleri ve üretimde kaynak akışı üzerinde temel kontrollerinden dışlanmaları (örneğin, onlar sermaye varlıklarına sahip olmadıkları) nedeniyle proleterdir. Profesyonel çalışanlar, üretim araçlarından ayrılmaları, işgüçlerini ücret için satmak zorunda olmaları ve üretimde sermaye tarafından kontrol edilmeleri bakımından proleterdir. Fakat onlar, üretimde doğrudan kendi iş süreçlerini kontrol ettikleri için küçük burjuvazidir.

Goldthorpe, piyasa ilişkilerinde çeşitli mesleklerin "iş durumu"nu ve sosyal sınıfı belirlemektedir. Goldthorpe'un neo-Weberci sınıf şeması, (I) daha yüksek derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar; büyük endüstri kuruluşlarındaki yöneticiler; büyük mülkiyet sahipleri-kapitalistler; (II) daha düşük derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar; daha yüksek derecede teknisyenler; küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler; işi el emeğine dayanmayan çalışanların denetçileri olarak en üstte sınıf I ve sınıf II konumlarını içermektedir. Goldthorpe, kapitalist sınıf pahasına hizmet sınıfının anlamını, önemini etkili olarak arttırmaktadır. Kapitalist sınıf ve hizmet sınıfı çalışanları, gelir ve güç bakımından eşittir.

Neo-Marxist kuram ve neo-Weberci kuram, mülkiyetten ve eğitimden ya da bilgiden sağlanan avantajları tanıtmaktadır.